

תוכן הענינים

א.	להצהיל פנים משמן	1
ב.	הרואה שמן זית יצפה למאור תורה	3
ג.	הזרימה הטבעית של השמן והמאמץ בכתישתו	5
ד.	עד החנוכה מביא ואינו קורא	7
ה.	חנוכת המקדש והיטהרותו מחילולו כהתחלה חדשה לדורות	8
ו.	הגילוי של 'לא ימוש מפיד'	9
ז.	אור תורה שבע"פ הצומחת מתוך החושך	11
ח.	שורש מאבק בני חשמונאי מול יון המתבטא בשמן	13
ט.	-נספח- דרוש בענין מוסיף והולך ופוחת והולך	16
י.	בין פרי החג למעלין בקודש	17

דרוש בענין השמן ותוכן ימי החנוכה

-מאור השמן כסמל החכמה והפנימיות-

להצהיל פנים משמן

(א) בברכי נפשי כאשר מתוארת הבריאה בכל גווניה, נאמר "וַיֵּן? שֶׁמֶח לְבַבְאֲנוֹשׁ לְהַצְהִיל פְּנִים מִשְׁמֶן וְלָחֶם לְבַבְאֲנוֹשׁ יִסְעֵד" (תהלים ק"ד ט"ו). והיינו דאלו הם ג' אבות המאכלים הבסיסים¹, ולא בכדי הם דייקא החייבים בתרומה מה"ת.

וכל אחד הוא בחינה אחרת. הלחם למזון, לסעוד ולהשביע. היין לשמחה ועוז לבב, לעוצם תחושת החיים וחריפותה. והשמן להצהיל פנים, דהיינו למשוך בו הבשר ולדשן העצמות ולהאיר זיו הפנים. וע"ש זה נקרא 'צהר', שמצהיר מצהיב ומאיר את מה שנמסך בו².

¹ וראה בפסיקתא זוטרותא (לקח טוב) דברים פרשת עקב, "דגנך תירושך ויצהרך. אלו יסודי הבית שאמר עליהם דוד 'ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד'. מלמד שאלה הם עיקר הבית". [וראה עוד ברש"י הירש שמות כ"ט, "שלושה חומרים בנסכים: קמח - סולת - סמל למזון, שמן - סמל לרווחה, יין - סמל לשמחה, ושלושתם מרומזים במשמעותם הסימבולית בתהלים 'ויין ישמח לבב אנוש, להצהיל פנים משמן, ולחם לבב אנוש יסעד'"].

וזהו צמד משולש בדוכתי טובא בתנ"ך, שאלו הם עיקר שפע הארץ ותנוכתה לאדם. וכגון, "וּבָאֵף וְרִנְנוּ בְּמְרוֹם צִיּוֹן וְנִהְיֹוּ אֱלִיטוֹב ה' עַל־דִּגְלוֹ וְעַל־תִּירֹשׁ וְעַל־יִצְהָר.." (ירמיהו ל"א י"א). "אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁאִיר לָךְ דִּגְלוֹ תִירֹשׁ וְיִצְהָר" (דברים כ"ח נ"א), "וְהָיָא לֹא יִדְעָה כִּי אֲנִכְלִי נְתַתִּי לָהּ הַדִּגְלוֹ וְהַתִּירֹשׁ וְהַיִּצְהָר" (הושע ב' י'). "וְהָאֲרֶץ תַּעֲלֶה אֶת־הַדִּגְלוֹ וְאֶת־הַתִּירֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר" (שם פסוק כ"ד), ועוד בכמה וכמה מקומות.

וכן כאשר נזכר אוצרות מאכל, נזכר בעיקר אוצרות חטה ושעורה, אוצרות יין, ואוצרות שמן. וכגון בדה"ב פ"ב, "וְהָיָה לְחֻטְבִּים לְכַרְתִּי הָעֵצִים נְתַתִּי חֹטִים מְכוֹת לְעִבְדֶּיךָ פְּרִים עֲשָׂרִים אֶלֶף וּשְׁעָרִים פְּרִים עֲשָׂרִים אֶלֶף וַיֵּן בְּתִים עֲשָׂרִים אֶלֶף וְשִׁמֹן בְּתִים עֲשָׂרִים אֶלֶף.. וְעַתָּה הַחֹטִים וְהַשְּׁעָרִים הַשִּׁמֹן וְהַיֵּין אֲשֶׁר אָמַר אֲדֹנִי יִשְׁלַח לְעִבְדִּי". "וַיִּתֵּן בָּהֶם נְגִידִים וְאֶצְרוֹת מֵאֶכָל וְשִׁמֹן וַיֵּן" (שם פ"ט).

² וראה במלכים ב' (י"ח ל"ב) בדברי סנחריב ע"י רבשקה שליחו, ליושבי ירושלים במלכות חזקיהו, "עַד־בָּאִי וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ פָּאֲרָצְלָם אֶרֶץ דִּגְלוֹ וְתִירֹשׁ אֶרֶץ לָחֶם וְכַרְמִים אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וְדָבָשׁ".

והיינו, דהשמן הוא המעניק בבריאה את העידון והרעננות³, ואיננו כלל בר מאכל ומשקה כצורתו⁴, אולם כל ענינו להתערב בדבר אחר ולהעניק לו מרקם חי ומשובח, ובאופן זה בא כנמסך בתוך הדבר ומוסיף לו חיות ו'צהלת פנים' כביכול.

וזהו הן באדם שעיקר סיכה בשמן, ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו⁵, ועיקר התמרוקים של הגוף מבוססים ע"ז כנזכר במגילת אסתר, ונמסך בתוך הבשר והעצמות ומדשנם ומשביחם⁶, ונעשה כולו גוף רך חלק ושלם, ומחליק קמטיו וחטוטרותיו⁷. והן במאכל, שנמסך בעיסה ובתורת כן מאחד אותה למרקם שלם ורענן, ומשביח טעמו וענינו.

ואם נתבונן נראה, דאף האופן שצומח השמן ויוצא מהארץ חלוק מדגן ותיירוש. שהללו אע"פ שצריכים עמל ומלאכה להפיק הלחם מגרעיני התבואה והיין מאשכולות הענבים, מ"מ בעינייהו קיימי כבר מעיקרא, שיש כאן גרעיני דגן וענב מלא מיץ וצריך רק להוציאם מקליפתם ולעבדם ללחם ויין. אולם השמן איננו בנוי כלל כמשקה ביסודו, ואין זה קליפת זית מלאת מיץ שמן, אלא בשר פרי נוקשה שלכאורה הוא ככל הפירות שיש בהם ממשות עצמית, ואך על ידי שכותרים וכותתים אותו נוצר מזה משקה⁸.

וזהו באמת ענינו של השמן, שאיננו דבר הקיים לכשעצמו, אלא כל ענינו היותו החיות והדשן הנסוך שאפשר להפיק מדבר, שכביכול סוחטים ומוצצים ממנו את חיותו ותמצית כוחו והופכים זאת לנוזל השמן. ובאמת אפשר להפיק שמן מדברים רבים מאד שמטבעם יש בהם שומניות ודישון שהיא בעצם עיקר טעמם, כל שסוחטים את רעננותם וחיותם. אלא שהזית הוא הפרי המשובח אשר כל עיקרו עומד לזה⁹, ולו עיקר כוח הדישון והחיות האיות.

וכל ענינו של הזית מורה שעומד לדרך חשיבות וכבוד, וכמו שאמר יותם במשלו כאשר באו העצים בראשונה מכל האילנות אל הזית שהוא הנכבד מביניהם להמליכו עליהם, "החדלתי את דשני אשר בו יכבדו אלוקים ואנשים"¹⁰ (שופטים ט' ט'). והיינו, משום דאין עיקרו דבר מסויים שבא לאכילה, אלא עומד לדשנו שבא למשחה ולאורה, לכבד בו ולהאיר את המציאות.

ותחילה נאמר דגן ותיירוש לחם וכרמים, שאלו הדברים הבסיסיים לארץ טובה, ונכללו זה בזה מאחר דמאותו ענין הם, זה למאכל משיב וזה למשקה מחיה, ואח"כ נאמר בפנ"ע ארץ זית ושמן, שזהו הדבר השלישי שפחות מאותו ענין. וכן הוא בתורה בס"פ קרח, 'כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן', ונמנה בפנ"ע ולא בצוותא עם היין והלחם, משום שאינו ממש כמותם אלא מענין אחר.

ומה שנכלל הדבש עם השמן, וכן מצינו כאשר נשתבחה א"י נאמר בפנ"ע ארץ זית שמן ודבש, היינו נמי משום שתחילה נאמר מיני המאכל והמשקה בגופם, שעומדים להשביע ולהאכל כמיני מתיקה, ואח"כ נאמר הדברים שמשביחים מאכלים אחרים ומוסיפים בהם עידון ומתיקות, אולם אינם מאכל בפנ"ע.

³ "תִּתְּרֶדּוּ כָּל־פְּעָלֵי אֱוֹן : וְתִרְם כָּרְאִים קִרְנֵי פִלְתֵי בִשְׁמֵן רִעְנָן... עוֹד יְנוּבֹן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרִעְנָנִים יִהְיוּ...". (תהלים צ"ב).

⁴ עי' ברכות ל"ה ב' דהשמה שמן אינו מברך ע"ז, דאינו ראוי לאכילה כלל ואזוקי מזיק ליה.

⁵ וזהו באמת גדר ענין סיכה כשתיה, דלא חשיב הנאה חיצונית שגורם לו קורת רוח, אלא שמשמש בגופו של הדבר אשר בא לקרבו ונאכל אצלו. ואכ"מ.

⁶ וכענין קרא "דְּשָׁנָה בִשְׁמֵן רִאשִׁי" (תהלים כ"ג ה'), וכאשר נמסך בו האדם זהו ביטוי לדבר נעים וטוב, "בִּשְׁמֵן הַטּוֹב | עַל־הָרֹאשׁ יִדָּע | עַל־הַזָּקֵן... כְּטִלְחָרְמוֹן שִׁירָא | עַל־הָרִי צִיֹּן...". (שם קל"ג). ובברכות משה, "וּלְאֶשֶׁר אָמַר... יְהִי רְצוֹן אֱתֵיו וְטִבֵּל בִּשְׁמֵן רִגְלוֹ" (דברים ל"ג כ"ד), והיינו דזהו מקביל להיותו חלק רצוי ומקובל ונינוח עם הכל, והבן.

⁷ "מִכְּפֶה־רִגְלָו | עֲדִירָאשׁ אֵין־בּוֹ מָתָם | פָּצַע וְחִבּוּרָהּ | וּמִכָּה טְרִיָּה | לֹא־זָרוּ | וְלֹא חָפְּשׁוּ | וְלֹא רִכְכָּה בִּשְׁמֵן" (ישעיהו א' ו').

⁸ ואף שאמר ארץ זית שמן, זית אגורי שאוגר שמנו לתוכו, לא מצינו זית שהוא דומה לענבים המלאים מיץ, ואין זה אלא יחסי, דבזית זה השמן אינו בלוע לגמרי ועומד לצאת, ואינו צריך כתיחה לכך. ועי' להלן.

⁹ ונחשב שבח בארץ ליקרא על שמו 'ארץ זית שמן', ומתוך שנסמך לארץ נחשב שקרויה על שמו יותר מאחרים, ולכן קודם לברכה לכל ז' מינים לבד לחם. [ובסוכה ה' ב' אמרו ששבחה של ארץ ישראל הוא שכל הפסוק של שבעת המינים לשיעורים נאמר. וע"ש שרוב השיעורים הם בכזית. ואפשר שאף זה מורה על שבח בו, ודו"ק].

¹⁰ יכבדו אלוקים היינו בנר שמדליקים לפני ה', ובשמן שמושחים על מצבה וכד', שבאים לכבוד. ואנשים היינו כענין מלך וכהן שנמשחים בשמן.

הרואה שמן זית יצפה למאור תורה

ב) ומעתה נבין מפני מה נחשב השמן לדבר שמבטא ביותר את אור החכמה, זוך הטהרה, והעדינות הפנימית. מפני שזו אינה דבר מסויים הקיים לעצמו וניתן להצביע עליו באופן מוחש וניכר, אלא כל ענינה להאיר את המציאות ולראותה בטעם עמוק יותר, להחיות ולהטעים אותה באופן זך ופנימי.

ואור זה נמסך באדם כשמן בעצמותיו באופן מהותי ופנימי, שממילא כל עולמו מתרומם ונעשה מכובד במהותו, אבל א"א למוד חכמה ועומק ולהגשימם, ואינם כלל דבר אחר העומד בפנ"ע, ואין זה אלא הפנימיות הקיימת בתפיסת העולם המוכר לנו, הנותנת לו גוון עמוק ורב מימדי שהיא היא ראייתו על בוריו. וכל מי שהתבונן בדבר והעמיק בו יכול לראות, שמה שמתווסף לו אחר העיון איננו תפיסת דבר אחר ממה שהכיר, אולם מתגלה לו שלא הכיר בו אלא שטחיותו, ועתה אותו דבר בעצמו יש בו טעם אחר.

ומצינו בכ"מ דהחכם ניכר במאור פניו. והרי הוא כמי שמשוח על פניו שמן להצהילם, אשר החכמה היא האור הפנימי שמעניק את טעם המציאות, וכל שפוגש בדבר של חכמה וגילוי אמתת הדבר, ה"ז ניכר בחכם שמרגיש בקרבו היטב את עומק הדבר, וזורח בקרבו כשמן בעצמותיו, ויקר הוא לו מכל הון שבעולם.

וזה ענינו של כוח האור שיש בשמן¹¹, אשר הוא מאותו ענין ששמן מדשן ומשביח כאשר נמשח בו דבר אחר, שענינו הוא החיות והאנרגיה שבו, וכאשר עומד לעצמו יכול לשמש מקור כוח ואנרגיה לאור. אשר האור נמי אינו דבר בפנ"ע דאית ביה מששא¹², אלא ענינו שנוסף בהירות וחיות במציאות החשוכה, ושם מאפל לילה שהכל מטושטש ונעלם, לאור יום שבו המציאות נעשית ברורה וקיימת במלואה.

¹¹ ודו"ק ותשכח דהשמן אינו נתפס כדבר שאפשר להוציא ממנו אש דומיא דעצים להסקה, אלא נחשב שזה עצמו ותכליתו, והאש היא המימוש שלו, כלומר, לא נאבד השמן והוציאו ממנו אש כדבר אחר, אלא כאשר דולק נר שמן, השמן עצמו נחשב חלק מן האש, אשר היא המימוש שלו, ולכך ענינו ותכליתו.

ויסוד הדבר מצינו בגדרי ההלכה. דהנה דעת רבנן (לחד לישנא בפסחים כ"ז) דאיסורי הנאה כערלה וכיו"ב אין איסור להבעיר מהם אש לבשל עליה או להתחמם כנגדה וכד', ולא נאסר אלא שרפיפא, דהיינו לישב על כסא שהוא איסור^ה, דנהנה ממנו כשהוא בעיניה ממש. והיינו טעמא, דכאשר מסיקים אותו הרי הוא מתכלה ומזה נוצר אש, ולא חשיב שהנאתו מגוף האיסור^ה, אלא שדרך האיסור^ה נוצר דבר אחר שממנו נהנה. [וגדר איסור^ה לקבל ולממש את הדבר עצמו שבא אצלו, ולא כאשר שימש היכ"ת ליצירת הנאה, ואכ"מ].

ומ"מ מצינו בברייתא שלהדליק נר שמן של איסור^ה לכו"ע אסור, דנחשב שנהנה מן השמן כאשר הוא בעיניה כמבואר בב"ק ק"א א'. וביארו התוס' שם, דשמן נחשב בעין בשעה שהוא דולק, ואילו עצים נחשב שנעשים גחלת ואזי נהנה מן השלהבת, ואין השלהבת באה אלא מן הגחלת.

ולכא' הדברים צ"ב, דהמתבונן יראה דבמציאות אין כל הפרש בין האופן שהשמן דולק לעץ שדולק, דתרוויהו אופן הבעירה היא ע"י התכלותם אשר משמשת מזון לאש. אמנם בעוד בעץ אנו מחשיבים שמתכלה ונאכל וזהו היכ"ת ליצירת השלהבת שהיא דבר אחר, השמן נתפס שמתורגם לאלתר ונעשה אש, והאש היא קיומו ומימושו של השמן, ולא שהתכלות השמן היתה היכ"ת ליצירת אש.

וגם אם נפרש דאע"פ שאין שום חילוק במציאות מ"מ אזלינן בתר מראית העין, דהעצים נראים כמתכלים ונאכלים ואילו בשמן אינו נראה כן, בתוכן הענין הן הן הדברים, דהשמן והאש נתפסים כדבר אחד, ולא שישנה כאן פעולה של אכילה לשמן שממנה יוצא אש. ודו"ק.

¹² א"א להסתכל על קרני האור ואין הם מופיעים כלל אם נבקשם כדבר מסויים לכשעצמו, אולם דרכם המציאות נהיית שונה, וכל חלל המציאות ואשר בה כקמים לתחיה ע"י האור. וכל התפיסה שיש לנו באור הוא על ידי שמאיר את הקיים וכנמשך בו, ובלא"ה אין בו ממש.

ואף כאשר ישנה דרך של חכמה ומהלך כללי שבו ניתן לתפוס ולהבין דברים לעומקם, א"א להגדירו ולהתעסק בו לכשעצמו יותר מידי, משום שזהו דבר שאין בו ממשא, ואין זה מביא לרכישתה כפי שיוכיח הנסיון, אלא דוקא דרך הלימוד הרב בגוף הענינים והשו"ט בתוך הסוגיות ניתן להתבונן ולראות את האור ששולח בהם, ובזה דייקא ניתן להחכים. והבן.

וכן כאשר מושחים דבר בשמן, הן אדם שנמשח למלכות וכהונה והן כלי הקודש שנמשחים לשרת לפני ה', היינו דבהכי מתבטא מעלתם וחשיבותם על פני שכמותם¹³, דאע"פ שלמראה עין הרי הוא ככל האדם וככל הכלים, אין הדבר כן, אלא מתווסף בו מה שאין באחרים, וקורן ומאיר מעלתו וחשיבותו. "עֲלֶיךָ מִשְׁחָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵיךָ שֶׁמֶן שְׁשׁוֹן מִחֲבִירֶיךָ" (תהלים מ"ה)¹⁴.

ולכך שמן בכ"מ בחז"ל היינו חכמה. וכגון הרואה שמן זית בחלום יצפה לחכמה, והרגיל בשמן זית משיב לו תלמודו, והרוצה להחכים ידרים משום דמנורה בדרום, והעיר תקוע היתה למקום של חכמה משום ששם מצוי השמן, ועוד.

והיינו, דהחכמה היא ההארה והאבחנה הקולעת לעומקו של הענין, ומוציאה את תוכו הפנימי לחוץ. והשמן כל ענינו למצוץ את הדשן והחיות שיש בדבר. ולכך אכילת שמן זית מבטאת קיום החכמה בקרבנו, ומשיב לו תלמודו. ובמד"ר פ' כי תבוא, "מה השמן הזה חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם. מה השמן הזה אורה לעולם אף דברי תורה אורה לעולם"¹⁵.

¹³ וע"ז אמר שלמה (קהלת ז') 'טוב שם משמן טוב'. הנה נאמד ענין שם טוב לנגד שמן טוב. השמן הטוב יבוא להשביח ולהבהיק את הדבר הנמשח בו, להעניק לו חיות חדשה של ברק ורעננות, ולכך מושחים בשמן מלך וכהן להעמיד אותם בתפקיד החדש, וכך היא מידתו של השמן בהיותו הסמל של ה'משיחה' לגדולה, ובו הביטוי להשתבחות הדבר ועלייתו.

אולם אם נדון על מעלת השמן לכשעצמו הרי אין כאן אלא הקרנה חיצונית, איננו עצם העלייה אלא הביטוי שלה כלפי חוץ. ואילו שם טוב היינו המעלה וההשתבחות העצמית של האדם אשר בה מתכנה ומוגדר שמו הנצחי.

וזהו כלל החילוקים בין שם טוב לשמן טוב, המתוארים בפרוטרוט בקהלת רבה שם, "במה טובתו, שמן טוב ירד, שם טוב עולה, שמן טוב לשעתו ושם טוב לעולם, שמן טוב כלה ושם טוב אינו כלה, שמן טוב נקנה בדמים ושם טוב בחנם, שמן טוב נוהג בחיים ושם טוב נוהג בחיים ובמתים, שמן טוב בעשירים ושם טוב בעשירים ובעניים, שמן טוב מהלך מחדר לחדר ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו, שמן טוב כשנופל על המת הוא מבאיש ושם טוב נופל על המתים ואינו מבאיש, שמן טוב כשנופל על המים הוא נדח ושם טוב נופל על המים ואינו נדח, שנאמר ויאמר ה' לדג ויקיא את יונה, שמן טוב כשנופל על האור הוא נשרף ושם טוב נופל על האור ואינו נשרף, דכתיב (דניאל ג') באדן נפקין וגו'".

כלומר, השמן טוב סופו להיות כלה בהיותו מוגבל למקומו המסויים ולכך אינו עומד אחרי המוות, וכן אין ניתן לרוכשו כמעלה שיש בעצמותו שאינו צריך ליתן עליה דבר, אלא נדרש לדמים, ומאידך הוא מסור לרכישה מקריט ביד כל, ואילו שם טוב אי אפשר לקנות בדמים בלא קנין אמיתי, וכן השמן כאשר ניתן על המת הוא מבאיש כאשר אין הוא טוב בעצמותו אלא כלי להדגיש את הפנימיות לתת בה חיות ולהוציאה חוצה, וכאשר מונח על מת הרי הוא מבטא את המת ולכך מבאיש, אבל שם טוב הוא מעלה והשתבחות בעצמות האדם, וככזה אינו מוגבל לא בזמן ולא במקום ולא בדבר שעליו ניתן, ואין הוא הולך רק מחדר לחדר ובחיי האדם גרידא, אלא הולך ועולה מסוף העולם ועד סופו בחיים ובמות ואינו נידח.

ובהמשך קהלת (ט'), "בכל עת יהיו בגדיך לבנים, ושמן על ראשך לא יחסר", ופ' חז"ל דהיינו שתהיה נקי מן החטא ויהא לך שם טוב של מצוות ומעש"ט, וד"ז מכונה שמן על ראשך, משום דהשמן מבטא מעלה מופשטת של אור ופנימיות ששוכן באדם וחופף על ראשו כביכול, והוא הוא מצוות ומעש"ט.

¹⁴ וע"ז רמב"ן שמות פכ"ט, "ויתכן שנאמר עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם, שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר ה' הוא, ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך (מ"ב ח' ג') ואף על פי שלא נכתב שם, ומשח את אלישע לנביא. ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל, בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור ה'. ולכך אמר למשיחו לכרש (ישעיה מה א). ורבותינו אמרו וכי כרש משיח הוא וכו'. והנה כולן משיחות ממש. והכתוב שאמר (ישעיה סא א) רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים, דרך משל, שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב, כענין טוב שם משמן טוב".

והיינו, דלא בכדי כאשר באים לבחור באדם ולהעלותו בגדולה נמשח בשמן, אשר מבטא את עלייתו וגדולתו. ובין אם הוא כפשוטו בין אם דרך משל, קחינן דהמשיחה בשמן הוא שיש בו משמעות זו של בחירה מיוחדת וגדולה. ולא בכדי אנו מוצאים שכך היה כינויו, הכהן המשיח, משיח מלחמה, וכד', וכן לעת"ל מכונה המלך הנבחר מלך המשיח, ואף בתורה מצינו כן בתורת להורות על חשיבותו, "והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה". "עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקודש".

¹⁵ בחינה נוספת בענין החשיבות שמתבטא בשמן והיקש החכמה אליה, ראה רבינו בחיי בתחילת פ' וארא, "...כשם שהשמן עולה למעלה על כל המשקין, כן החכמה למעלה על כל הנמצאים, וזהו שאמר ה' קנני ראשית דרכו,

ומאיך מצונו דהרגיל בזיתים ה"ז קשה לשכחה. ונראה דהיינו טעמא דכך הביטוי שמונח באכילה, משום דזית כל עיקרו לשמן עשוי, ותחת להוציא הכוח הכבוש בו שמבטא חכמה ופנימיות, הוא אוכלו כפי שהוא כפרי דעלמא, ומסמל כבישת החכמה אצלו והעלמתה ממנו.

הזרימה הטבעית של השמן והמאמץ בכתיבתו

ג) והנה מאחר שהשמן במהותו הוא פנימי, לכך צריך להתאמץ קמעא בכדי להגיע אליו, ולכתוש ולכתות בשר הפרי בדבר כבד כקורת בית הבד, באשר הזית לפי טבעו הוא דבר קשה, ואף לאכילה אינו ראוי בלא כתישה קצת.

וד"ז מקביל לדרך השגת החכמה, דעומק אינו בא בדרך הילוכו ואיננו נמצא כפי שהוא באדם, אם לא יתאמץ לסחוט את הפרי ולמצוץ את חיותו ודשנו. ואין זה דבר קיים בעינו, אלא הוא התוך והפנימיות שקיימת בכל המציאות, שצריך לשבור קמעא את חיצוניותה בכדי לגלות שטמון בה אור¹⁶.

ואין חכם שיהא חכם באמת, בלא שיעבור דרך בתוכו למצוא את החכמה, ויבקש את הטמון מעבר לפשטות החיצונית. וזה התורה שבע"פ הקיימת בלבבות החכמים, אשר איננה מונחת במציאות גלויה לכל, אלא טמונה וטעונה עמל רב לפתוח לה פתח, כל אחד מתוך מקומו ידידיה.

ועל דרך זה דרשו רבותינו בשמו"ר תחילת פרשת תצוה, "זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך.. אלא מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט, ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין אותו במטחן ואח"כ טוחנין אותו ואח"כ מקיפין אותו בחבלים, ומביאין אבנים ואח"כ נותנין את שומן, כך ישראל באין עובדי כוכבים וחובטין אותם ממקום למקום וחובשים אותן וכופתין אותם בקולרין ומקיפין אותן טרטיטין ואח"כ עושין תשובה והקב"ה עונה להם".

והיינו דבכדי להוציא חוצה את פנימיות ישראל, נדרש לחבוט בהם ולהסיר את קליפתם החיצונית, משום שמעלתם אינה דוקא גלויה וניכרת לאלתר, אלא עיקרה יש לה פנימיות שלא תבוא לידי

אומרת החכמה שהוא ראשית ה' קנני, כלומר המקור העליון הנסתר המציאני, כי הוא הממציא הראשון, והוא מקור החכמה אשר החכמה נמצאת ממנו ונמשכה מאתו והוא לבדו המקור".

והיינו, דהחכמה -שענינה תפיסת משמעות המציאות מהלכה ודרכיה- במהותה היא דבר עליון ומרומם מהמציאות, ובתורת כן משוייך להקב"ה והוא מקורה הישיר, וכל ההשתלשלות מלמעלה למטה ממנה הוא. ובזה נמשל לשמן הנתפס כדבר מרומם יותר ובתורת כן עולה למעלה, כמו שהאש עולה למעלה.

ובמד"ר פ' כי תבא, "שמן תורק שמך". מה השמן הזה אין יכול להתערב במשקין אחרים, אף ישראל אין יכולין להתערב בעובדי כוכבים.. מה השמן הזה אפי' אתה נותן אותו בכמה משקין הוא נעשה עליון על כולם, כך הן ישראל עליונים על כל עובדי כוכבים, כמו שכתוב ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ". והיינו, דכ"ז נתפס כדרך כבוד וחיבות של השמן, ונדמו לו ישראל בזה.

[יש נקודה נוספת בשמן, שאע"פ ששומר על בידולו משאר המשקין ובכל מקום נשאר השמן בצוותא ואינו מתערב עם המשקין שנתון בהם, מתוך חיוניותו ועסיסיותו בכל מקום שניתן הרי הוא מורגש היטב וקשה להסיר שומניותו ולסלק השפעתו, ואף בזה נדמו ישראל בין האומות לשמן, ודו"ק].

וראה עוד באברבנאל פ' כי תשא (ל' כ"ב), כאשר מבאר מ"ט משיחה היא בשמן דייקא. "שבשמן היו כל המשיחות. ויש בזה אצלי שתי סבות. האחת לפי שהשמן מבין שאר המשקים הוא המורה יותר על הכבוד והמעלה, הלא תראה בדברי יותם בן ירובעל כשנשא משלו הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך זכר ראשונה הזית. ואמר עליה החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים וגו', שיחס הכבוד לשמן. ולזה זכר הזית בראשונה כי היה זית השמן מבין כל העצים יותר נאות למלוכה להיותו יותר נכבד מכלם, ולכך השמן עולה למעלה על כל המשקים.

ולמעלתו אמר המשורר 'כשמן הטוב על הראש'. ושלמה אמר 'ושמן על ראשך אל יחסר'. ולהיות כלי המקדש והכהנים מבין שאר העם והמלכים מקרב ישראל מיוחדים בכבוד ומעלה היה אות בחירת' ויחודם בשמן המורה עליו. והסבה ה' הוא מפני שהשמן הוא היותר מתמיד זמן ארוך מכל המשקים מבלי הפסד.. לכן היתה משיחתם בשמן להורות על נצחיות המעלה והקדושה ההיא".

¹⁶ וכע"ז אמרו במד"ר פ' כי תבא, "מה השמן הזה תחלתו מר וסופו מתוק, כך הן דברי תורה אדם מצטער בהן בתחלה ועושה בהן אחרית טובה שנא' והיה ראשיתך מצער וגו'".

ביטוי אלא כאשר יכו על קדקודם וינטלו מהם תנאי החיים הרגילים, ולא יהא בידם להישאר במצבם הראשוני הזורם בפשיטות עם המציאות, אזי יפרוץ חוצה יחודם ומעלתם, כיצד אינם מוצאים את מקומם אלא בשיבה להקב"ה.

ואמנם לאחר המאמץ אין החכמה דבר קשה ולא מיושב, אלא זורמת ונעימה כשמן הטוב, אשר מתוך הסחיטה הרי הוא זורם מעצמו, ולפי טיבו השמן חלק ומתמשך ונעים, זך ומאיר. והוא ענין ההפטרות שמפטרין בה בחנוכה בנבואת זכריה על בית שני, כיצד השמן ינבע ויזרום מעצמו מן שני הזיתים שלצד מנורת הזהב¹⁷, ופטרונה לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי, וכידוע בזה נרמז ענינה של התקופה החדשה שילך אור החכמה ויתפשט בתוך ישראל כמעין הנובע, וחובל עול מפני שמן.

ובאמת מצינו דהמובחר שבשמנים שנשתבחה בו ארץ ישראל ואותו מביאים לביכורים, הוא זית אגורי, שאוגר שמנו בתוכו¹⁸, וכן ככל שהשמן יוצא ראשונה ואינו צריך לכתיתה הוא השמן הזך והטוב הכשר למנורה¹⁹. והיינו משום דזהו השמן האיכותי שיש בו בפרי ובו ריכוז דשנו, ולכך כבר נובע זורם מעצמו, ואינו נצרך לכתיתה מתוך בשר הפרי²⁰. ואכתי אינו קיים אלא ע"י שמוציאים אותו החוצה, ואינו נמצא בגלוי.

וכ"ה המידה בכל דבר שענינו הארה ופנימיות, שמתחילה נדרש לגילוי שיגלהו, אולם אם אכן הגילוי נגע בדבר מובחר, וזהו המקום והזמן המתאים לו כאשר כבר נתבשל השמן מבפנים ונאות לפי אופי הארץ, אפשר שלאחר מכן ימצא מאליו בכל שפיעתו וזרימתו.

ואמרו בסנהדרין כ"ד א' בפי' נבואת זכריה, "אלה [שני] בני היצאה העומדים וגו' ושנים זיתים עליה. יצאה אמר רבי יצחק אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית. ושנים זיתים עליה אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרוין זה לזה בהלכה כזית".

והיינו, דמעלת הת"ח בא"י אשר שם החכמה מצויה וזורמת, ויש לה נעימות של דבר הנמשך לפי טבעו ואין כאן התנגדות אליו, ומאידך בבבל התורה משולה לזית נוקשה ומר, אשר צריך להכותו ולכותתו בכדי שינובב שמן, וצורתו הראשונית היא של דבר שיש התנגדות להיותו נוח וזורם, וצריך עמל ושבירה בכדי להפיק ממנו השמן.

[ומאידך גיסא אנו מוצאים, דיש מעלה מיוחדת בתלמודה של בבל, אשר דווקא מתוך שיושבים בארעא דחשוכא ורגילים במאמץ ועמל בשו"ט מסועפת בכל סוגיא, מתבררים הדברים טפי ונעשה

¹⁷ וראה בשפ"א חנוכה שנת תרמ"ו, "...וכן נראה מנבואת זכריה דמנורה של חשמונאי היה היסוד של בנין בית שני, והגם שהי' זמן רב אח"כ עכ"ז הי' מעשה זו עיקר חנוכת בית שני כנ"ל..".

¹⁸ עי' ברכות ל"ט א', ובירור' ביכורים פ"א ה"ג.

¹⁹ עי' מנחות פ"ו א'.

²⁰ ומצאתי ע"ד כן בד' השפ"א תחילת פ' תצוה תר"נ, "במדרש זית רענן וכו'. כמו שיש בזית ב' מיני שמנים. זך ושמן היוצא ע"י טחינה. כמו כן יש בבנ"י ב' מיני שמנים. ואיתא זית אגורי ששמנו אגור בתוכו. וכזה יש מצד כללות בנ"י. וכל פרט. כי מה שהוא בתוך כלל בני ישראל נמצא בו שמן זך. ובפרטות צריך כל א' לייגע עצמו להוציא מן הכח אל הפועל אותו שמן שהוא מעורב תוך פסולת. וצריך יגיעות רבות לבררו להיות נמשך אחר הפתילה..

דורו של מרע"ה הי' בחי' מגרגרו בראש הזית [כלומר, שהכל היה גילוי באספקלריא המאירה, ללא מאמץ]. והוא מאיר לכל הדורות כמ"ש להעלות נר תמיד. אבל יש מעין זה בכל דור. ואפילו בכל פרט ופרט. שיש זמנים שנמצא בו מחשבות טהורות. ולעת מצוא זאת המחשבה טהורה. צריכין להתדבק בה להיות מאיר לזמנים אחרים... בש"ק יש התגלות שמן זך בכל איש ישראל. כי משה רע"ה מאיר לבנ"י בכל שבת ושבת כמ"ש בספרים. לכן בש"ק אין צריך בירור. שהוא בחי' זך. מי מנוחות. ובימי המעשה צריכין להוציא השמן המעורב תוך הפסולת.

וכמו כן בדורות בזמן הגלות. וכל היסורים שעוברין על בני"הם להוציא השמן הנ"ל. כמ"ש במדרש באין האומות כו' ומקיפין כו'. ועכ"פ צריכין לראות שבכח היסורים יתברר אותו השמן. וזה שהוכיח הנביא זית רענן כו' קרא כו'. שלא יהיו ח"ו היסורין והגלות לחנם. רק למצוא על ידם אותו השמן כנ"ל..

וע"ע באמרי אמת שם, "המפרשים הקשו הלא על שמן זית זך איתא מגרגרו בראש הזית, ולמה מביא המדרש כאן מה שטוחנין אותן וכו', אולם זה כדי להראות שעל ידי היגיעה מגיעים אחר כך לידי מציאת האור, אצל כל אחד יש אור בפנימיות וצריכים להאמין שהאור ישנו אלא שהוא נסתר וצריכים להתייגע למצוא אור זה..".

בהם קנין לעומקם ולרוחבם, ולא נשאר פינה זווית שלא הוציאו ממנה את שמנה. והרחיב בזה הנצי"ב בהקדמת פירושו לשאלות, יעו"ש.

עד החנוכה מביא ואינו קורא

(ד) והנה כבר ציינו דהשייכות בין חנוכה לשמן²¹ העולה בכ"מ בדברי רבותינו, ברורה אף מתוך המציאות, ולערך בזמן החנוכה מסתיים אסיף השמן וזמן מסיקתו (כפי שניתן לראות כן אף בימינו), והוא הפרי האחרון שנאסף מיבול השנה שעברה, ובזה תם לו זמן האסיף לגמרי.

ויסוד הדברים במתני' בביכורים (פ"א מ"ו) דמסוכות ועד חנוכה מביאים ביכורים ולא קורין (ולריב"ב אף קורין), דכבר אינו זמן שמחה, אולם אכתי לא תם האסיף ועדיין מצויים פירות הנלקטים בשדה²². ונקודת הזמן החותמת את האסיף לגמרי היתה לערך בימי החנוכה, ואזי היה שמחה קצת בתום אסיף השמן ואגירתו לחורף המתעצם ובא²³.

והדעת נותנת שלא בכדי הזית הוא הפרי היחיד שנגמר בישולו דוקא כאשר החל להיות מורגש שנכנסים לעיצומו של החורף. שהרי שאר הפירות עיקר הכשרתם בכוח החמה הממתקם ומבשלם בימי הקיץ ובימי החום בשלהי קייטא, כל פרי לפום חורפיה²⁴. וכל תקופת הקיץ ענינה אשר השמש מפריחה את הכל, מגדלת את היבול ומוציאה לפועל את אשר צמח בארץ, ועל ידה נעשה מפרי בוסרי לפרי מבושל וממותק הראוי לאסיפת האדם אל ביתו. ואלו הם ימי השמחה הטבעיים.

ואילו הזית לא סגי לו להתבשל בעוצם הקיץ²⁵, אלא זקוק לבוא לגמרו בחודשי חשון וכסלו בכדי להיות מדושן וספוג בתוכו. באשר מה שענינו אור וזך זקוק לימי ההתכנסות הפנימית בכדי להיות צלול ומאיר. וד"ז שייך ליצירת החורף כאשר היקום כולו נכנס למעין תרדמה, הן בפרי הזית והן ביצירת נפש האדם.

ודוקא כאשר מתעצמת חשכת השנה²⁶, אזי נעשה השמן בעל כוח הבעירה הפנימית מוכן ומזומן, ומכאן ואילך הרי הוא הולך ומאיר את האופל המתגבר, מבחינה טבעית באור השמן שמסק,

²¹ ומזה משתלשל המנהג להרבות באכילת מאכלים המטוגנים בשמן. וזהו הנאות לאופי החג.

²² וע"ע פסחים נ"ג א' לענין זמן הביעור בפירות שביעית, דבגרוגרת הוא עד החנוכה, ואע"פ שיש פירות שיש להם זמנים אחרים (עיי"ש), רוב הפירות כבר אינם מצויים בחנוכה וחשיב כלה לחיה מן השדה. (עי' דרך אמונה פ"ד משמיטה ה"ו בביאה"ל). וכן מצינו לענין ספיחים, דמן החנוכה ואילך מותרים כמבואר ברמב"ם פ"ד משמיטה ה"ו, וע"ש בדרך אמונה שר"ל דשייך להא דזהו הזמן שכלים רוב הפירות בשדה, והפירות נמצאים בבתיים ולא ניכר בהם שבאים מלקיטתם בשדה, ומוסח הדעת מהא דגדלו בשביעית.

²³ ובשפ"א לחנוכה שנת תר"מ. "אא"ז מו"ר ז"ל הגיד כי חז"ל רמזו במשנה מחג ועד החנוכה מביא ואינו קורא ולא אמרו עד כ"ה בכסליו רק לרמז כי שמחת החג מאיר עד החנוכה עכ"ד. ומסתמא בשעת הנס ממש הי' הישועה בכח הארת החג כי כל תהלוכות השנה בכח הג' רגלים. וסוכות הוא ח' ימים מה"ת ואין רגל אחר כמוהו לכן חנוכה תיקנו כעין חג הסוכות...".

²⁴ התבואה אינה צריכה כ"כ שמש ואדרבה ריבויי מזיק לה. ומתבשלת בתחילת הקיץ. והענבים לערך בימי סיון תמוז, והתאנה בימי אב אלול (וע"ש קיץ התאנים מכונה קיץ).

²⁵ בודאי שאף בזית עיקר כוח בישולו ואיכות שמנו הוא מחוס השמש, כמבואר במתני' במנחות דמפני כן הזית שבראש האילן הא המובחר ביותר. ומ"מ אין הוא ראוי לצאת אל הפועל לאלתר, ונדרש לתחילת ימי החורף בהם יעשה ראוי למסיקת הזיתים.

²⁶ חנוכה הוא הזמן של התעצמות החושך היותר גדולה, משום שזמנו כאשר נכנסים לעיצומו של החורף לקראת חודש טבת, וכן הוא בזמן מיעוט הירח לקראת סוף החודש, ודוקא מתוך זה חוגגים את האור הפנימי שנרכש ומאיר לנו את החשכה, וממנו שב וצומח האור מחדש.

ואכן לערך מימי החנוכה או מעט לאחר מכן מתחילים הלילות להתקצר (הדבר ניכר ביחוד בשקיעה שמתאחרת), וכבר בגמ' בע"ז ח' מבואר דכבר מימי אדם הראשון זהו סיבה לחוג את התארכות הימים, אשר האור שב ומפציע, והגוים נטלוהו לעכו"ם ידיהו, אולם אצלם אין בו תוכן ומשמעות עמוקה של התחדשות פנימית מתוך החושך, כי אם באופן החיצוני ששמחים כאשר החשכה מתמעטת. וכידוע זמן החגים אצל ישראל יש לו שייכות לזמן התעוררות החגים הטבעית כמו חג הקציר והאסיף, אלא שיש בהם משמעות עמוקה ומובן מרום המשנה את כל פני החג.

ובמקבילו בנפש האדם וכלל חיי האומה, באורו של החוט של חסד המשוך עליהם ומבטא את העומק והפנימיות שנרכש בתוכיותם, באותם לילות החורף הארוכים.

וזהו יסוד ענין החנוכה. אשר מתוך שהולך החושך ומתגבר ביותר, והעולם כולו קופא על מקומו ומתכנס לתוך עצמו כעובר המקופל ברחם אמו, ולא ניכר בו זרימת חיים, הולך ונוצר האור הפנימי שיש לו חיבור וניקה מן השורש שממנו נולד ונברא, ובתורת כן הוא עמוק יותר ממה שיכול להתגלות ולצאת חוצה, ועל ידו יתחדשו נעוריו כמקדם.

והוא ענין הא דהגשם העננים והקור המחשיכים את העולם, מפריס אותו מבפנים ונוטעים בו את כוח הצמיחה שתצא לפועל בקיץ, מיטרא בעלה דארעא. וכן השמן אשר עיקרו הכוח והאנרגיה, אזי בא לגמר גידולו, ולא סגי לו באור השמש לגדול. והוא האור מתוך החושך, שצומח מן עומק הסתור והעלמו, ומחדש את המציאות מנקודה בראשיתית. כשם שהרעננות וטל החיים של היום המתחדש, נולד מתוך עומק חשכת הלילה.

חנוכת המקדש והיטהרותו מחילולו כהתחלה חדשה לדורות

ה) והנה יל"ע במהות השם 'חנוכה', אשר פשט הדברים מורה דעיקר ענין החג על התחדשות וחנוכת עבודת המקדש שנחוג שמונה ימים²⁷. וכן מבואר מהא דקורין בתורה בחנוכת הנשיאים כדאיתא במתני' שילהי מגילה, והיינו דזהו ענינו של יום. וכן מצינו בדברי הראשונים ובפוסקים, דמיקרי ע"ש חנוכת המזבח²⁸ או ע"ש חנוכת הבית²⁹.

ובאמת ביסודם החגים שייכים למרכז החודש כאשר הלבנה במלואה, כאשר מצינו בפסח וסוכות [ושבועות אינו אלא יום החמשים וענינו העצרת של פסח, ור"ה שהוא התחלת השנה, לפי ענינו שייך דוקא להתחלת החודש, ואע"פ שהוא יו"ט, אין עיקרו לריבוי שמחה], וחנוכה שאני שכל עיקרו חג שנובע דוקא מתוך החשכה, וענינו לומר שדוקא מתוך מיעוט האור ומיעוט הלבנה ילך ויתחדש כאן הקיום הפנימי של ישראל ויוולדו מחדש, ואכן הימים האחרונים של חנוכה כבר חלים בתחילת החודש הבא.

²⁷ וידועים ד' הרמב"ן בתחילת פ' בהעלותך שהביא ממדרש, שא"ל הקב"ה לאהרן אחר שחלשה דעתו מחנוכת המזבח ע"י הנשיאים, "יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם, והיא חנוכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנכת המזבח".

עכ"פ קחיזנן דפשט ענין החנוכה הוא חנוכת המקדש דומיא דחנוכת הנשיאים, אלא שבחנוכה קרויה ע"ש הכהנים, וזכו בה להדלקת נרות. וכן במדרשים איתא דשבעה חנוכות היו בעולם וכו'. חנוכת המשכן והמקדש הראשון והשני וכו', וביניהם נמנה חנוכת חשמונאי. ובמגילת תענית ועוד מבואר דשמונה ימים היו עסוקים בחנוכת המקדש. וכן מצינו עוד בראשונים דחנוכה הוי ע"ש חנוכת המזבח או חנוכת המקדש.

[וע"ש עוד ברמב"ן שהביא עוד מהמדרש דא"ל הקב"ה לאהרן דאע"פ שהקרבנות יתבטלו, הדלקת נרות אלו תעמוד לעולם וכן ברכת כהנים, ופי' דאע"פ שבטלה הדלקת המנורה המכוון להדלקת נרות חנוכה, ולמדין סמוכין דכשם שברכת כהנים שקודם חנוכת הנשיאים נוהגת בכל מקום ובכל זמן, אף נר חנוכה הוא כהמשך ההדלקה במקדש ונוהג בכ"מ ובכל זמן, ובתרווייהו הוי כבודו של אהרן.]

והיינו, דביסודו של דבר אף ברכת כהנים שייכת למקדש, באשר ענינה שהעבודה לפני ה' עולה לרצון לפניו והרי הוא שולח לברך את ישראל ממקום קדשו ע"י כהניו לישראל, והא דנוהגת בכל מקום ובכל זמן חידוש הוא דלעולם נחשבים הכהנים עומדים לפני ה' ומברכים בשמו. וה"ה הדלקת הנרות שענינה דהשכינה שרויה בישראל ומאירה להם, ביסודה אינה אלא במקדש, ונתחדש מכוח הכהנים המקנאים לשמירת המצוות שבכל בית ישנה השראת השכינה, והוא ענין נרות חנוכה.

ונמצא שהשראת השכינה התמידית הקיימת אף לאחר החורבן מכוחו של אהרן הוא. וד"ז שני פנים לו, הן מלמעלה והן מלמטה. מצד השפעת הברכה מאת ה' אשר מתרצה לישראל ומאיר פניו אליהם, ומצד קבלת ההארה בפועל הנמצאת בתוכם המתבטאת בנרות שמדליקים בבתייהם].

²⁸ חנוכת המקדש תמיד מכונה ע"ש המזבח, כמו שמצינו בתורה אצל הנשיאים, וכן אצל שלמה נאמר "כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים" (דה"י ב' ז' ט'), והיינו טעמא, משום דחנוכה היינו שעם ישראל מצדו חונך את הבית בעבודה לה', ועיקרו בהקרבנות קרבנות ומנחה במזבח.

²⁹ והוסיפו בו רבותינו עוד הרבה רמזים וענינים התלויים בשם חנוכה (חנו בכ"ה ועוד), אולם אין כאן מחלוקת, ואין הם סתירה למובן היסודי של שמו.

ולכא' הא כבר היה קיים בית שני כמאתיים שנה קודם לכן, ואע"פ שחזרו וחנכוהו לאחר שחילולו היוונים, הכיצד זה שחוגגים לדורות את חניכה זו דייקא, יותר ממה שחנכוהו כאשר נתכונן המקדש מעיקרא, או את חנוכת המקדש הראשון ע"י שלמה.

ואע"פ שיש סברא לומר דלאחר תקופה של חילול יש שמחה רבה יותר במקדש, הא אף בית שני נחנך אחר שבעים שנות גלות. ומפני מה הגדירו את עיקר החג ע"ש שמונת הימים ששבו וחנכו את המקדש, ולא נקרא שמו ע"ש הנצחון של רבים ביד מעטים, או ע"ש נס השמן שבו ניכר שהשכינה שרויה בישראל.

אכן הענין בזה, דאע"פ דהנצחון המופלא של המוסרים נפשם על קיום התורה והמצוות בישראל, ועדות אור המנורה שהשכינה שרויה בתוכם היו המצע שע"ג חנכו את המקדש, חג לדורות הוא על קנין נרכש, כאשר מתחדש דבר לישראל שלא זכו לו עד עתה.

וחנוכת המזבח והמקדש בזמן שכבר תם חזון, ולאחר שנדמה היה שישראל הרי הם ככל העמים באותה תקופה שקיבלו עליהם את התרבות היוונית-הלניסטית המתפשטת, ולא נותר בקרבם דבר מהוד ימי קדם, היה נקודת מפנה היסטורית בחיי האומה, אשר אע"פ שאין ניכר בגלוי השראת השכינה בישראל, מתוך המסירות נפש והטהרה הפנימית שיש בישראל, יש כוח באור הקטן והזך כנגד העוצמה האדירה של כוחם הצבאי של האומות ותרבותם הנוצצת, שבשמים באים המה לכונן שלטונם.

הגילוי של 'לא ימוש מפיד'

(ו) וד"ז העמיד מחדש את השראת השכינה כקיימת בישראל עצמם באופן שאין לו הפסק, ובכל מצב שהוא לעולם יש בתוכם את הכוח לנצח את הבאים כנגדם, משום שהם באים בשם הרעיון האלוני, והאמת לעולם איננה יכולה להיות מוכחדת, ונושאי דגלה בהכרח לבסוף ינצחו את העומדים עליהם.

משום שגם אם יבואו בכל כוח הזרוע לדכא את היהדות ונאמניה, תמיד יקום מי שיצית אותה מחדש וימסור נפשה עליה, ואף אם יהרג יקומו לו ממשיכים, ולבסוף כוח האמת תמיד חזק יותר³⁰. וזהו כחוק טבע מחוייב³¹ שהתגלה במאורעות החנוכה, דתורת ישראל יש לה קיום עולמית כנגד כל

³⁰ וברוקא הוא שהנצחון בא ע"י חלשים ומעטים, ובאופן זה מתגלה שם ה' בעולם. דהגיבורים ואנשי החיל באופן טבעי באים בשם כוחם וגבורתם, וזה הדגל שנושאים, ונצחונם הוא האמירה שהכוח שולט כפי חוק המציאות הטבעי, וכביכול זהו כל מה שיש. ואילו החלשים אין להם גבורה עצמית, וענינם הוא האמירה שלא הכוח שולט, אלא האמת והקדושה היא המציאות האמיתית, וברגלו של שם ה' הם באים, ונצחונם אינו אלא 'ולך עשית שם גדול וקדוש בעולםך'. ולכך עיקר מידתו של בית יעקב אשר הוא המעט מכל העמים, ואינו בא בשם העוצמה הטבעית כעשוי אחר.

³¹ והנה יש שהקשו בהא דמי ששכח על הנסים בברכהמ"ז אומר הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כאשר עשה לאבותינו וכו', והרי אסור להתפלל ולבקש על נסים. וביותר קשה לנוסח על הנסים שבמסכת סופרים פ"כ ה"ו שאינו כפי שהוא לפנינו אלא "ואומרים בהודייה, וכניסי פלאות ותשועות כהניך אשר עשית בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו, כן עשה עמנו י"י אלהינו ואלהי אבותינו נסים ופלאות, ונודה לשמך לנצח, בא"י..".

וי"ל דמה שאסור לבקש על הנס הוא ביחס לפרט, דחשיב כמטריח קמי קוב"ה, וכבר אמרו כמה גרוע אותו אדם שנשנתו עליו סדרי בראשית, אולם ביחס לכלל ישראל אדרבה הרי מעיקרא הובטח שיעשו לו נסים ויונהג שלא בדרך טבעית כלל, וכל מאורעותיו ועניניו הם נסים מתחילה ועד סוף, וביחוד בשנות הגלות.

וביחוד, שהרי כל בקשה על הגאולה העתידה ה"ז בקשה על נסים, שהרי לעת"ל כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, וע"כ דביחס לכלל ישראל לא חשיב להטריח קמי שמיא, דאדרבה כך ראוי ומעודד מעיקרא כאשר יגיע הזמן, אשר יעשה להם נסים ונפלאות, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך.

ובאופן קרוב י"ל, דאף אם אין המכוון לנסים שיהיו לעת"ל, אלא לנסים שיהיו לישראל כעת בגלותו דומיא דנסי חנוכה, אין המכוון להתפלל על נסים היוצאים מדרך הטבע שאסור להתפלל עליהם כענין שאיש יניק חלב או ששמן ידלק ח' ימים, אלא שימשיך להתקיים ויעמוד כנגד צורריו ויתקיימו מעטים כנגד הרבים העומדים עליהם, וד"ז ל"ח נגד דרך הטבע, אלא אדרבה כך חוק המציאות שא"א לנצח את הרוח היהודית, ולעולם היא שתתקיים ותעמוד ותבלה את שונאיה.

המעצמות הקמות כנגדה, הגם שהללו התפשטו בתבל ומלואה. והאומה שזה ענינה ותרבותה, דבר ה' לא יסור מפי זרעה עד עולם³².

ולכך אע"פ שתוצאות נצחונות החשמונאים לא לטווח ארוך הניבו פירות טובים, ועד מהרה נעשה ביתם לצדוקי והמלכות שהקימו רדפה את החכמים ורבו בה התככים והמריבות הפנימיות, וכך נפלה כפרי בשל ביד האדומיים בחסות רומי, עיקר ענין החנוכה אינו על הנצחון הצבאי והעצמאות המדינית שנרכשה, אשר זו הלכה כלעומת שבאה, כי אם על האמירה לדורות, אשר כוח הרוח היהודית בלתי מנוצחת³³, ויש לה עמידה כנגד כל תרבות ועוצמה צבאית שתקום עליה, משום שאת האמת א"א לנצח.

ובשם זה באו בני חשמונאי לטהר את המקדש מחילולו ולשמוח בחנוכת העבודה המחודשת, והיה בזה שמחה ואורה מגוון חדש, שלא מצינו דוגמתה בחנוכת הבית מתחילה שהיתה בשילהי תקופת הנבואה, ובודאי לא בחנוכת הבית הראשון. [אם כי יש לזה שורש בימי חזקיהו שחנך את המקדש שמונה ימים וטיהרו מטומאתו לאחר שחולל, ובמובן מסויים הוא אכן החל את המהלך של לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי, וראה בהערה³⁴].

³² עקרון מעין זה התגלה בפורים, שעם ישראל אינו יכול להתבטל מהעולם, וכל גזרה עליהם לא תצליח. וישנה שייכות ברורה בין החגים מדרבנן שבאים בימי החורף, אשר ענינם קיום ישראל בחשכת הגלות. אלא שבחנוכה ההתמודדות התמקדה בקיום התורה, והנצחון החשמונאי הוא נצחון הרוח היהודית היונקת מהתורה. ואילו בפורים הוא מצד עם ישראל והגזרה היתה על הגוף וכנודע, ושם התגלה אשר גם אם עזבו את המצוות נשאר בהם שייכות החקוקה בהם בעצם גופם, ולא יועיל גזרת המן.

ובמקביל חנוכה הנחוג באור קטן בעיצומו של החורף, זהו ההתמודדות ארוכת הטווח של קיום הרוח היהודית בגלות ונאמנותה לתורה, ואילו פורים הבא ברגע שלפני האביב, ענינו ההתמודדות מול עמלק הבא להשמיד להרוג ולאבד באופן מוחלט כאשר ישראל נמצא לפני גאולתו ועומד להתגבש אף בגוף, ובדוקא על רקע התמודדות זו מתהווה המהפך של הגאולה. ולכך אופי החג הוא של שמחה היוצאת החוצה ולמעלה מטעם ודעת, ולא של שמחה בעומק ובפנימיות כמו בחנוכה, אשר אין בו ימי חג ממש. והבן.

³³ ובזה תי' מה שיש להקשות, דהנה מבואר בגמ' במגילה י"ד דלא אומרים הלל על נס פורים, מפני שאכתי עבדי אחשוורוש אנן, ולא נגאלו בו לעבדות ה'. ומדוע בחנוכה אומרים הלל השלם כל שמונה, אע"פ שלא יצאו בו לחירות להיות עבדי ה' כמעט ולא כלום, שהרי רק לזמן קצר החזיקה האוטונומיה היהודית שהקימו החשמונאים בטהרתה, וכעת אכתי עבדי אחשוורוש אנן.

אמנם כאשר הישועה עיקרה בגוף, מעבדות לחירות וממיתה לחיים, ל"ש הלל אלא א"כ אכן נעשנו עבדי ה' בגאולה זו, ופדאנו לו ונעשנו שלו ובתורת כן אנו עבדי המהללים שמו. ובפורים אכתי עבדי אחשוורוש אנן וכל אופן ההנהגה בהסתר בתוך הטבע, ולא נקרא ע"ז שמו להדיא.

אולם בחנוכה שהישועה היא העצמאות הרוחנית שיש לישראל, אשר לעולם מתקיימת תחת כל כובש ומשעבד, ואין כוח באיש לנצח את רוחם, בד"ז לא חשבינן עבדי אחשוורוש, וזהו גאולה עולמית שאפשר לומר ביחס אליה בהלל הללו עבדי ה'. ולא דנים על איכות העצמאות שנרכשה לזמן מועט שיצאו משעבוד זר, אלא על האמירה שיש בה שמתקיימת בכל דור.

ובאמת בד"ז חלוק פורים מחנוכה מן הקצה לקצה. דבפורים אין אומרים הלל כלל [כי אם קרייתה זהו הלילא], ובחנוכה אומרים ח' ימים הלל השלם, וזהו דבר שליכא כי אם בסוכות, ועיקרו ימי הלל והודאה. וכבר פי' בזה דהיינו טעמא משום שחוגגים אמירה של תוכן ומשמעות שדבר ה' נטוע בתוכנו ואין כוח לזר לעוקרו, ואין כאן כ"כ גאולה במובן הפשוט, וד"ז נעשה בהלל והודאה לה' וסיפור נפלאותיו.

³⁴ יסוד הדבר מצינו בימי חזקיהו כמסופר בדה"ב כ"ט, "ויבאו הכהנים לפניו בית ה' לטהר ויציאו את כל הטמא אשר מצאו בהיכל ה' לחצר בית ה' ויקבלו הלויים להוציא לנחל קדרון חוצה: ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וביום שמונה לחדש באו לאולם ה' ויקדשו את בית ה' לימים שמונה וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו: ויבאו פנימה אל חזקיהו המלך ויאמרו טהרנו את כל בית ה'...".

וזהו בעצם המקור המפורש במקראות לחנוכת הבית לימים שמונה. אע"פ שבתורה מצינו דשבעה ימים זהו הזמן של חניכה ומילואים, ולאחר מכן ביום השמיני כבר ירדה אש ה' ואינו מן המניין, וכן אצל שלמה המלך "ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים" (דה"ב ז' ט'), כאן אנו מוצאים, דאע"פ שמתחילה כאשר חונכים הבית זהו בשבעה ימים, לאחר שחולל ונטמא ובאים לטהרו ולחדשו החנוכה היא לימים שמונה. [ובגמ' למג"ת כבר פריך והלא משה ושלמה עשו חנוכה לשבעה ואמאי החשמונאים עשו לשמונה, ומשני דשמונה ימים נתעסקו לעשות מנורה, ויש שם כמה גירסאות ולא נתבררו הדברים שם יעו"ש, ואכתי צריך טעם].

משום שכעת נוכחו כיצד הקב"ה נמצא איתם גם בתוככי עולם זר ומנוכר של תרבות יוונית שלטת, בשעה שנדמה היה שתקופת השראת השכינה בישראל תמה ולא תשוב, והנה לאחר שרוב העם התיוון וניתק ממורשתו לגמרי, ואף ביהמ"ק התחלל ונטמא במרד ומעל של יהודים מקרבנו, התגלה שיש כוח ביד היחידים המוסרים נפשם על התורה והמצוות בטהרתם, אשר הקב"ה נמצא איתם בכל מקום, ובתוכם מתקיים הכל כאשר היה, ומהם יצמח הכל מחדש.

וכך יהיה בכל הדורות, אשר לעולם יהיה ולו את היחידים בקרב ישראל שיחזיקו בתורה ובמצוות בעקשנות כנגד עולם ומלואו, ובהם תשרה השכינה, עד אשר לעת"ל בימות המשיח יתקיים 'אז אגמור בשיר מזמור חנוכת המזבח', וענינו מכוח הגילוי של שנות הגלות כיצד רוח ישראל מחוברת בפנימיותה לאלוקיה ואין זה בר ניתוק, והלכך חשיב סיום והשלמה לאותה חנוכה שהתחילו החשמונאים³⁵.

אור תורה שבע"פ הצומחת מתוך החושך

ז) ולכך ענין נס השמן הוא עיקר החג בעיני החכמים, משום שבמבט מעמיק בתקופה זו כבר אין משמעות רבה לנצחון לכשעצמו³⁶, אלא לאמירה שהיה בו, אשר בו נתגשמה נבואת זכריה על ענין

ולכא' ע"ד הפשט הביאור הוא, דשבעה זהו הזמן הרגיל שבאים לחדש ולחנוך דבר, משום ששבוע זהו שיעור הזמן הבסיסי בכ"מ, ואף פסח וסוכות הם שבוע, ולאחר שבוע שנחנך חשיב שזה המהלך הרגיל. אולם שמונה זהו כאשר באים להוסיף מעבר לגבול הרגיל, משום שיש כאן דבר שכביכול מקלקל השורה, ואף לאחר שבוע מוסיפים עליו, ואין זה רק חניכה סתמא של המהלך הרגיל. וזה בפשוטו ענין העצרת של חג הסוכות, שמוסיפים יום מעבר לשורה, משום השמחה והקירבה המיוחדת שיש בחג הסוכות. [ואכן ידוע שבס' חשמונאים ב' נתפרש דחגו שמונה כחג הסוכות, והאריך בזה בשפ"א].

וכאשר חונכים את המקדש לאחר תקופה שנתחלל ונטמא בימי אחז שהרבה למעול ולחלל את הבית מכל וכל ולבנות שם מזבח לאלוהי דמשק וכד', ומתחדש סייעתא דשמיא מיוחדת לשוב ולטהר את הבית, המשמעות היא שיש כאן התחלה של ענין המשיח, שיחדש את התעוררות ישראל מבפנים, וזה היה ענין חזקיהו שהכניס את העם כולו לבתי המדרשות, ובו התנוצץ ההנהגה של בית שני, וחובל עול מפני שמן (ונת' בהרחבה במק"א).

וחנוכה זו חוגגים שמונה ימים בשמחה גדולה והקברת קרבתו בהלל וכלי שיר כמסופר בדה"י שם עיי"ש, לטהר את המקדש ולקדש מחדש לאחר החילול, בשם המהלך המתחדש של ההתעוררות הפורצת מקרב ישראל. וד"ז הוא בעצם הטרמה בזעיר אנפין של מאורע החנוכה, שאף בו היה שמונה ימי שמחה בחנוכה הבית וטיהורו מחילולו (ראה התיאור בס' חשמונאים א' פ"ד), אלא ששם התחדשות מתוך עומק חשכת יון כבר היתה באופן רחב שנטע שורשים ונקבע לדורות.

[וע"ד זה האריכו בספרים בענין השבע והשמונה, דשמונה מורה על למעלה מן הטבע ושייך לימות המשיח כמו שאמרו בערכין י"ג ב' דכינור של מקדש של שבעה נימין, וכינור של ימות המשיח של שמונה נימין וכו'. ולעת"ל יחוגו חג של שמונה ימים וכו'. וכגון בשפ"א שנת תרמ"ח ו"ח ימים הוא סימן שהוא הכנה לגאולה העתידה כדאייתא לימות המשיח כנור של שמונה נימין, ומצוה זו הוא חינוך והקדמה להגאולה...].

³⁵ האריכו בזה בספרים, דהחנוכה נחשב כחנוכה והתחלה של מלכות המשיח, ואזי היה הפעם היחידה בתוככי הגלות והעבדות לעכו"ם שלא פסקה מימות שניטל הארון, ששבו ונטלו המלכות מהאומות, עי' שפת אמת ועוד.

[ובאמת כל עיקר ענין בית שני הוא באופן זה של אתחלתא דגאולה העתידה, וזה ענין גדול יהיה כבוד הבית האחרון, אלא שהחנוכה מבטא זאת ביותר, משום שבית שני התפתח טיפין טיפין ורק בימי החנוכה היה בפועל עיקר תכלית הבית כמו שעולה מנבואות זכריה שפי' הראשונים על חנוכה. ואזי לראשונה נטלו המלכות מהאומות וחנכו המקדש בתנופת טהרה ורוממות שלא היתה עד כה. וכבר כתבו דאם היינו זוכים היה הכל נגמר בהאי שעתא, אלא שלא זכינו, ומתקיים לבסוף במהלך רחב יותר].

³⁶ ואמנם על התשועה והנצחון אנו מודים ב'על הניסים', באשר הודאה היא על טובה שקבלנו בפועל בימים אלו, וזה ל"ש אלא בניסי תשועת המלחמה, ועל ידה שוב היה בידנו לקיים תורה ומצוות, (ובהם הרחיבו כותבי מאורעות הימים ההם ובמדרשים חיצוניים וראוהו לעיקר קביעת המועד), אולם באספקלריא של רבותינו הרואים את המשמעות הפנימית לדורות, עיקר החנוכה לזכר נס הדלקת המנורה, וזהו הענין שהזכירוהו חכמי התלמוד (שבת כ"א).

באשר במבט פנימי של תורה שבע"פ, תוכן נצחון ישראל מתבטא באור השמן אשר לא אוכל. ולכך אף בעל הנסים מרגישים את היות המעט הזך גובר על המרובים הזדים והטמאים, ובאים להדליק נרות בחצרות בית ה'. והן תשועת מלחמות החשמונאים והן השמן תוכנם אחד הוא, ועיקרם הסיפור שיש בהם לדורות, אשר המוקד מעתה יהיה על הרוח שתקיים את ישראל באופן מופשט, ובו יבלה את אויביו. ודבר זה הוא נצחי במהותו.

בית שני, לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי. וד"ז מתבטא באור המנורה שאינה כבה³⁷, והוא הוא העדות שהשכינה שרויה בישראל ואורם לא אור טבעי וכלה הוא, ובזה הנצחון הפלאי על יון התפרש כנצחון הרוח היהודית שאינה מנוצחת, באשר הקב"ה עדיין בתוכם למרות כל חשכת התקופה, וד"ז הוא משמעות החנוכה.

והוא הוא ענין תורה שבע"פ ופלפולה של תורה שהלך ונתרחב מכאן ואילך³⁸, אשר אע"פ שהשראת השכינה בגלוי כבר ל"ה, אולם מאידך גיסא דוקא מתוך החשכה החיצונית הלך והתעצם הקנין שרכשו ישראל בתורה, והתברר עד כמה מאורסה היא להם ותהי לנחלתם שלהם. וזהו השראת השכינה בתוך ישראל עצמם, אשר בכוחה שום אויב לא היה בידו לנצחם בכל שנות הגלות הארוכות. וכ"ז הרחבה של הענין היסודי שנחלנו בחנוכה.

ולכן נחשב החנוכה למועד של התחדשות דבר שטרם נולד עד כה, אשר בו נחנך המקדש מחדש על בסיס נס השמן שלא כלה, כסימן לאור ה' שכבר מאיר בקרב ישראל ואינו יכול להתכלות³⁹, וה"ז

ולכן בעומק ההודאה בעל הנסים מונח הודאה על כלליות קיום ישראל בגלות והנסים הנעשים לו. ומזה נולד המנהג לשיר מעוז צור בחנוכה לנגד הנרות, אע"פ שמתאר בכללות את קיום ישראל לדורותיו, ומייחל לגמר חנוכה המזבח כאשר הקב"ה יעשה מטבח מצר המנבח, ואין העיקר שם תיאור ניסי החנוכה דוקא. והיינו משום דד"ז מתאים לחנוכה יותר משאר החגים, שהוא החג הכללי על העמידה של ישראל בתוככי הגלות.

³⁷ יסוד הדבר דהאור שאינה כבה מעיד על השראת השכינה, מבואר בגמ' מנחות פ"ו ב' לענין נר המערכי אשר אינה כבה, וזהו עדות שהשכינה שרויה בישראל. ובעומק היינו דהמנורה המאירה בבית לפני ה' משמעותה שבישראל שוכן אור ה', ואור זה איננו אש טבעית ולכן אינה נכבית. ואמנם לאחר ימי שמעון הצדיק כבר היה נר המערכי לעיתים מאיר ולעיתים כבה משום שבבית שני לא שרתה שכינה. אולם לאחר הנצחון הפלאי של החשמונאים במסירות נפשם, התגלה כיצד עדיין אור ה' שוכן בקרבם אף בתוככי ההסתור, והיה זה עדות על הנצחון שנעשה בתורת שהשכינה בתוכם, ואם ידרשהו ידרש להם.

וראה ד' הנצי"ב בהעמק דבר תחילת פרשת תצוה, "...דיש לדעת דאור התורה שהוא תכלית המשכן ועיקר המשרה שכינה בישראל, בא בשפע ע"י אמצעות שני כלי קודש, היינו הארון והמנורה, ונשתנו פעולותיהם, הארון בא ליעוד הדברות שבכתב וגם לצווי בקבלה בע"פ וכמש"כ לעיל כ"ה כ"ב, ועדיין אין בזה כח הפלפול והחידוש שיהא אדם יכול לחדש מעצמו דבר הלכה שאינו מקובל.

ולזה הכח הנפלא שנקרא תלמוד ניתן כח המנורה, אשר נכלל בו שבע חכמות וכל כחות הנדרש לפלפולה של תורה, וכל זה נכלל בכפתורים ופרחים, עד דאי' בב"ר פצ"א ר' טרפון בשעה שהיה שומע דבר מתוקן היה אומר כפתור ופרח, ושיח רבן של ישראל ללמדנו בא שמה שתלמיד ותיק מחדש דבר טוב הוא ע"י כח שנרמז בכפתור ופרח של המנורה, ועל כן בבית שני שרבו ישיבות והעמידו תלמידים הרבה להויות דאביי ורבא שהוא התלמוד, מש"ה נתחזק כח המנורה ע"י נס דחנוכה, וע"ע להלן ל"ט ל"ז שהראיתי לדעת שמרומז גם זה בתורה, והיינו דאי' בברכות דנ"ז הוראה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנא' ויקחו אליך שמן זית וגו'".

וראה עוד בהרחב דבר שם שהוסיף, "וזהו ענין מאמרם ז"ל בעירובין דנ"ב שאול לא גלי מסכת, לא שהורה שלא כדין ח"ו, אלא שהוראותיו לא היו מוכרחים לדורות, ולא נעשו משנה, משא"כ דוד שהיה מחוקק ובא מכח החידוש והפלפול שהוא מוכרח ונקרא גלי מסכת...".

והיינו, דהארון ענינו דבר ה' היסודי הבא מן הכרובים, וממנו הנהגת ה' מלמעלה אשר היתה במרכז התקופה הראשונה ועבור הארון נעשה הבית הראשון, ויסודה הוא מכוח משה רבינו, אשר איש האלוקים הוא וכביכול שכינה מדברת מתוך גרונו.

ואילו המנורה המאירה על השולחן מחוץ לפרוכת, היא האור שכבר יצא חוצה לקה"ק ומאיר בתוכו של האדם, כאשר זוכה ומופיע דבר ה' בקרבו. וזהו האור הפנימי שמתחבר לאדם ומוכל בתוכו, אשר אע"פ שאינו שומע את הקול יוצא מהארון, מאיר דבר ה' בקרבו ע"י השמן זית התוסס ומבעבע בו, וזהו עומק החיבור לתורה שבע"פ.

וביחוד ד"ז נעשה מתוך עוצם העיון והפלפול, שנובע מתוך שמרגיש מנותק ואין לו את ההארה הטבעית, והרי הוא שובר את עצמו ומרגיש בחריפות את לימודו בעקירת הרים וכיוונים מכיוונים שונים, ממילא נעשה חלק מחייו יותר מאדם שמחובר בפשטות, מאחר שמבעבע בקרבו ונעשה מאוחד עמו ממש, ואינו דבר מעליו הבא אליו מן החוץ.

³⁸ ומימי החשמונאים החל תקופת הזוגות. (והראשון שבהם יוסי בן יועזר נהרג בימי יוונים כמבואר במדרש (בר"ר ס"ה י"ח).

³⁹ וידועים דברי המדרש (ילקו"ש מלכים א' רמז קפ"ד) שמלאכת המשכן תמה בכ"ה כסלו והיה ראוי לחנוך בו, אולם נחנך בניסן, והקב"ה שילם לו בחנוכה חשמונאי. והיינו, דאע"פ שהתחלה בפועל היא בניסן ובו ראוי לחנוך השראת השכינה מעיקרא, יש גם בסוף כסלו בחינה של התחלה במובן של נטיעת שורש והנחת אבן הפינה,

מורה על האופי המרכזי של עבודת ה' האישית מכאן ואילך, באופן של אנכי וביתי נעבוד את ה'. וגם בשעה שכלפי חוץ בטל ענין ישראל כאומה, אולם בפנימיות אינו יכול להתבטל. אלא כל העת האומה הולכת ומזדככת ומזדהה עם אורה הפנימי, שמפציע ומתעצם במסירות הנפש להתקיים סביב התורה בתוך הגלויות וההסתר פנים, ומוקד חייה הוא המקום הנצחי של רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתני בפיך.

וחנוכה זו קיימת ועומדת לעד כמו שאמרו במדרש, והיינו, דמהלך זה שכל בית או קהילה לעצמה תהיה מקום יהודי של עבודת ה' כפי שהתקיים לאורך שנות הגלות, ד"ז שוב לא יתבטל לעולם ואיננו תלוי במצב האומה, ובתורת כן מדליקים נרות בכל בית כענין נרות המקדש, לעדות שהשכינה שרויה בישראל.

וד"ז שייך לתקופה זו בשנה, אשר החורף מתגבר והולך ונדמה כשולט על הכל ואינו משאיר מקום לצמיחת חיים, והלילות מתארכים ואינם יודעים שבעה. אמנם דוקא מתוך כך מתברר ופורץ חוצה הדשן והחיות הטמון בקרב ישראל ונולד האור של הפנימיות, אשר ישראל מתאמצים להתחזק ביהדותם, וכך נוצר בקרבם גילויים חדשים של אור התורה שבע"פ, ובכוח זה הם מאירים את משברי החשכה, וצמיחתם באה לידי ביטוי ברקע זה דייקא.

שורש מאבק בני חשמונאי מול יון המתבטא בשמן

(ח) והענין שמכוחו נלחמו יון בישראל, בתורת שהניפו דגל צורת האדם בעל יופי הרוח האנושית ומעטה התרבות והמיקוד בפיתוח הגופניות, אשר מתוך הנטייה החזקה לחוות את עצמו, מתאהב להתלבש בבגדים אלו ולראות בהם את זהותו, וממילא מחלל ומטמא את מה שמבטא את המשמעות המרוממת של המציאות ונאבק כנגדה בחמת זעם קנאית, מאחר שמהוה בעיניו איום חריף השומט מן היסוד את מקומו שלו.

משום שאזי מתחיל להיות ניכר כיצד מתחיל האור לצמוח טיפין טיפין מתוך החושך, ואזי כבר מוכן השמן להאיר, ואף הימים בדרך להתארך.

אמנם זו ההתחלה הראויה דוקא לאחר הגלות, כאשר מתברר כיצד מתוך השבר והעירוס שעטף את העולם מתנוצץ מציאות חדשה על רקע זה, וזו החנוכה של האור הפנימי שצומח מתוך השמדות והגזרות שאפפו את ישראל ומאבק התרבות העיקש בין יון ליהודה, מאבק איתנים שלא תם עד ימינו. ולכך חנוכה זו שמורה ועומדת מימי קדם לבית שני, אשר עיקר חנוכתו באופן המעולה שלו היה בחנוכת חשמונאי בסוף כסלו.

ואם נתבונן נמצא, שישנו סדר של התקדמות בג' החנוכות העיקריות. דחנוכת המשכן היתה ניסן, שהוא חודש האביב בו מתחילה הארץ לפרוח. ואף בישראל החל השראת השכינה בתוכם, וזהו הדור הראשון של חסד נעוריר.

וחנוכת המקדש הראשון היתה בחודש תשרי בצוותא עם חג הסוכות, אשר זהו זמן האסיף, ואכן באותו הזמן נאסף כל הטובה האמורה לישראל, וכמו שאמר שלמה בחנוכת המקדש "ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו". ואזי באו ישראל לרום מעלתם ושלימותם מכל הבחינות, והקב"ה שכן בתוכם בקביעות.

ואילו עיקר חנוכת בית שני במעלתו מיוחסת לחשמונאים, וזמנה הוא כ"ה כסלו, כאשר ניכר שמתוך חשכת הגלות צומח כאן אור מחודש, והפעם דוקא אינו יוצא בגלוי ואין נאסף כאן הטובה והברכה לישראל במלואה, אולם נאסף כאן השמן וכענין זמן החנוכה, דהיינו החכמה והפנימיות שצומח דוקא בזמן הניתוק וההסתר.

[ואף בתחילת בית שני יסוד אבן הפינה לבית היה בימי החנוכה, כמבואר בנבואת חגי בכ"ד לכסלו "ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרם שום אבן אל אבן בהיכל ה'". הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מעשה ידיכם ואין אתכם אלי נאם ה' : שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מיום עשרים וארבעה לתשיעי למן היום אשר יסד היכל ה' שימו לבבכם : העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך... (פ"ב)].

ומבואר דבכ"ד כסלו טרם שום אבן אל אבן, ומכאן ואילך יוסד בית ה', ואזי יתחיל מהלך של ברכה במה שיצמח בשנה המתחדשת. ויסוד בנין בית ה' בעומק חשכת החורף, הוא שיהיה להם לברכה. וד"ז מסמל את כל מהלך בית שני שניטע ביום קטנות והיה ראשיתו מצער, אולם הצמיח את בנין ישראל מחדש. (וע"ש עוד מה שנתבא בכ"ד כסלו 'אני מרעיש את השמים ואת הארץ. והפכתי כסא מלכות...'), ופי' המפרשים דקאי על מאורעות החנוכה)].

ולנוכח זאת באו הכהנים⁴⁰, והעמידו את דמות האדם עם הרוח הבוררת של המסירות לעבודת ה' ולתורתו, את הזהות הפנימית של האדם הנברא בצלם אלוקים, שבוערת בקרבו הקדושה ולא ממקד את חווית עצמותו במה שמוצא בתוכו לכשעצמו אלא כמכיל מציאות נעלית יותר⁴¹.

ולכך אכלתם קנאת ה' צבקות כאש, למראה החילול והטומאה שטימאו יון את המקדש כליו ושמיני וכל קדשי ישראל, וכנגד המלחמה שקידשו היוונים בלבושי הברית האלוקית שעטויים בה ישראל, לבטל את השבת חודש ומילה ולהלבישם בגדים אחרים, גלימת יון וצלם דמותה, קידשו הם מלחמה כפנחס המקנא בשעתו לנקום נקמת ה', ומסרו נפשם להשיב עטרת המקדש וקדושת ישראל.

ומלחמות החשמונאים א"א לומר עליהם כלל שאע"פ שהלכו בשם ה' אכתי המסגרת היא של חיל וכוח כמלחמות שהיו בתקופה הראשונה, ועכ"פ בהתחלה כאשר קמו מתתיהו ובניו למרוד ביוונים לא היה בהם כל צביון של צבא מסודר או ענין קרוב לכך, והכהנים מעצם טבעם אינם מיומנים ועומדים לתפקידים אלו, ומאז חטא העגל ומעשה פנחס לא אחזו חרב.

ואין זה אלא אש ה' הסוערת בקרבם, שפורצת ומתלהטת לנוכח חילול הברית והקודש ונוסכת במ עזות ועוצמה המוחצת כל העומדים נגדם⁴². וד"ז שייך לכהנים, אשר אנשי קודש הם ומסורים לברית האלוקית וקדושתה מאז ומקדם. ובמאורעות אלו התגלה כיצד הרוח הטהורה הבוררת באנשי קודש יש בה יותר עוצמה וחוסן מעוצמת יון המבקשת לחללם, וניכר כאן להדיא התגשמות המהלך של 'כי אם ברוחי', אשר הוא דבר ה' המכונן של בית שני⁴³.

ובהם התעוררה האש הטמונה בלב ישראל, ולאחר תקופה של היטמעות והשפעה נכרית ניכרת, והחל תנופת התחדשות ובעירה של תורה שבע"פ. וד"ז מתבטא באור המנורה שיש לו כוח בעירה הרבה מעבר למידתו, ועומק המשמעות היא שהתחדש כאן שיש תוכן ומשמעות פנימית במציאות,

⁴⁰ וראה בר"ר פרשת ויחי צ"ט, "לוי כנגד מלכות יון, זה שבט שלישי וזו מלכות שלישיה, זה אותיותיו משולשין וזו אותיותיה משולשין, אלו תוקעי קרניים ואלו תוקעי סולפירים, אלו לובשי כובעים ואלו לובשי קיסים, אלו לובשי מכנסים ואלו לובשי פמלליא, אלו מרובים באוכלוסין ואלו מועטין באוכלוסין, באו מרובים ונפלו ביד מועטין, באיזו זכות מברכתו של משה שאמר 'מחץ מתנים קמיו', ביד מי מלכות יון נופלת ביד בני חשמונאי שהם משל לוי".

⁴¹ והלא ענינם של יון מרוקן כל אמת תכנית עליונה מהאדם, בשם רוח המרהיבה את הדעת יבואו ולא יתנו לב המלא הוא אם ריקן, אין בראש מעייניהם הקדושה והיושר שמעבר לאדם, העומד כדבר עליון לו, אלא אל תחושותיהם ומקומם שלהם נשואות עיניהם, על השתעשעותו במיני חכמה ודעת שברא לו האדם, והתענגותו ממראה מבנה אדריכלי נאות, כמסורת שנחלו מסכם יפת.

ותשובת זו הרוח הינה רוח חדשה אמיתית, שהחלה לנבוע ממעמקי התורה ללבות הכהנים נושאי דגלה, וכך אמנם קול ה' שוב לא ישמע, אך כל לבו ורוחו של האדם גופו יביעו רוח עליונה ונצחית, רוח היונקת ממציאות של אמת פנימי ותכני, שאין התגלמותו בצורה חיצונית משעשעת לב חובב יופי בכל שעה, אלא משמחת ומחיה את נשמתם במקום העמוק יותר. מקום החצוב מאותו הקול אשר נשמע מקדם, ומתחבר לתוכיות נפש ישראל ומעניק להם בעצמותם מימד עמוק ופנימי, אשר לא עלה בידם לרכוש בימי הטובה כאשר היתה רוח ה' שפוכה בינותם בגלוי.

⁴² וכך באמת החל מרד החשמונאים, לא מתוך חישוב הגיוני ובניית אסטרטגיית לחימה והצבת מטרות מדיניות של רכישת עצמאות וכד', אלא בקנאת ה' צבקות לנוכח מראה עיניהם, מתוך שלא יכלו לעמוד בשלוה כנגד החילול והטומאה וביקשו לדבוק במסירות בקיום מצוות ה'.

ונעתיק מספר חשמונאים א' פרק ב' "קרב איש יהודי לעיני כולם לזבוח על הבמה במודעים כמצות המלך. וירא מתתיהו ויקנא וישתוננו כליותיו, וישלח חרונו כמשפט, וירץ ויזבחהו על הבמה. ואת איש המלך המאלץ לזבוח המית בעת ההיא, ואת הבמה הרס. ויקנא לתורה כאשר עשה פנחס לזמרי בן סלוא. ויקרא מתתיהו בקול גדול לאמר, כל המקנא לתורה העומד בברית ילך אחרי.. ויקרבו ימי מתתיהו למות ויאמר לבניו עתה גבר זדון.. ועתה בנים קנאו לתורה ותנו נפשותיכם על ברית אבותיכם..".

⁴³ וראה באור החיים דברים ל"ג י"א, עה"פ "מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון", "אומרו מן יקומון, לדבריהם ז"ל שנתנבא על מלכות יון שעתידיה ליפול ביד חשמונאי, לזה אמר 'ומשנאיו מן יקומון', פירוש אפילו מן הזמן עצמו שתהיה להם לשונאים קימה וישראל שפלים, בזמן עצמו מחץ מתנים קמיו וגו', וכן היה, ודבר זה היא הצלחה בנס ופלא".

ופשטא דקרא, אשר בא זה הכתוב כהמשך לתפקידם של בני לוי, "יורו משפטיך ליצחק ותורתך לישראל ישימו קטורה פאפך וכליל על מזבחתך: כהן ה' חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים..". ובתורת כן מאליו עוז רוחם ימחוץ הקמים על העבודה ומחללים המקדש ולא יעמדו בפניהם, ולא שנמשלו לאריה או שור שיש לו כוח וגבורה עצמית לנצח מלחמות.

מעבר ללבושים החיצוניים שמבקשת הרוח היוונית לעטות את הכל, באשר אין היא רואה את מה שמעבר לאופק האנושי.

ודווקא מתוך הכמעט היטמעות התחוללה התנופה הנגדית⁴⁴, שביקשה להתמקד במשמעות יחודם ולהעמיק את היותם אותות המכוננים זהות נבדלת, והחל להתגבש תוכן מרומם יותר באותם לבושים, ויבקשו ישראל לחיות ולהתחבר עם הרוח הפנימית אשר בתוכם, וכך הלך והתרחק דמות האומה היהודית⁴⁵.

ומאבק הכהנים לכנגד יון, חדותו מתבטא בשמן שהיוונים מטמאים במקדש, משום שכמשנ"ת בהרחבה השמן הוא המבטא את העומק והטהרה, ואין עיקרו דבר מסויים ומגושם אלא מעניק את האור והצהלת פנים, וד"ז משקף שיש למציאות פנימיות ואין היא ריקה וחסרת משמעות, אשר האדם מפרשה וחווה אותה לפי רגשותיו וכלי מחקריו ותו לא, בנוסח שלמד העולם מבני יפת והרחיב אותו מדור לדור.

ולכך מציאת הפך שמן החתום בחותמו של הכה"ג, מספר לישראל בכל מהלך גלותו, כיצד לעולם ישנו מקום שאותו א"א לחלל, ותמיד ימצא השמן הטהור שיאיר את המקדש, ובכוחו יחנך מחדש ותשוב העבודה בטהרה, ואור זה שלא עלה בהישג ידם הטמאה, יש בו כוח נצחי ובלתי כלה, שהוא מקור הקיום היהודי הטהור בכל הרפתקי דעודו עלה.

⁴⁴ ובי"ד של חשמונאים הם שגזרו "הבא על הנכרית חייב עליה משום נדה שפחה גויה אשת איש..." (סנהדרין פ"ב א', והיינו אפי' בצנעא, ראה ע"ז ל"ו ב'). "שגזרה מלכות יון שמד שלא להזכיר שם שמים על פיהם, וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות, וכך היו כותבים בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון..." (ר"ה י"ח ב', וע"ש שחכמים ביטלו).

ובאופן כללי ככל שעבר הזמן, כך הלכו וגזרו על ריחוק ובידול מן טומאת העכו"ם וטומאת ארץ העמים (ראה שבת ט"ו א'). והטהרה החלה לפשוט בישראל (וראה היטב מתני' חגיגה פ"ב מ"ז).

ובירור שקלים פ"ו ה"ב, "י"ג פרצות היו בו שפרצום מלכי יון וחזרו וגדרום בני חשמונאי וגזרו כנגדן י"ג השתחוואות", וידוע מה שפירש התוי"ט דהפרצות היו בחיל, שהוא הסורג שמעכב כניסת עכו"ם ומציין את קדושת ישראל והבדלתם מן האומות, וכנגדם תיקנו י"ג השתחוואות לעמוד באופן זה לפני ה' כאשר נכנסים למקום המיוחד לישראל ונפגשים עם מה שביקשו יון לעשות.

⁴⁵ נראה לפרש, שאת המעשה אבות סימן לבנים למאורעות החנוכה אפשר לראות במעשה דינה. אשר יעקב חוזר מגלותו בארם נהרים לאחר שעלה בידו להקים את ביתו ואף לעמוד מול עשיו המבקש להשמידו, אולם בארץ ישראל נפגש עם הכנעניים המטמאים את משפחתו, ומבקשים להיות לעם אחד עם בני יעקב, לחיות כמותם ולסחור עמם. (ושם נמי שמעון ולוי מקנאים את קנאתם במטמאי המשפחה. אולם יעקב עצמו היתה דרכו שונה, ובמדרשים איתא דלוי תיקן זאת בקנאותו במעשה העגל).

ולאחר מכן נאמר לו קום עלה בית אל ולחנוך את בית האלוקים ולישב שם. ואזי אמר למשפחתו להיטהר ולהחליף בגדיהם לקראת הישיבה בבית אל (ואכן דר שם יעקב זמן מה ובה זכה לשלימות ענינו ונקרא ישראל). ומשמעות המקראות שם, שלאחר הישיבה בשכם וההיטמעות עם אנשי המקום, זכו ובאו לתנופת טהרה מחודשת לישב לפני ה' בבית האלוקים. וכך אכן היה בבית שני לאחר הטומאה שטימאום היוונים, שזכו ובאו להיטהר והחליפו שמלותיכם והקימו מחדש את המקדש בטהרה.

וידוע מה שהביאו מהמדרש, שהשמן שיצק יעקב על המצבה בבית אל, הוא אותו הפך שמן שנמצא. והמשמעות היא, דזהו אותו כוח של קביעות יעקב בבית אל, ביציקתו שם מצבה ועליה שמן טהור, והיינו בתורת שמעמיד בית אלוקים אשר הוא אלוקיו ולשם שייך, באופן זה צלח את גלותו ושב לבית אל לחדש את המצבה לה', ואף לאחר שנטמא מבני הארץ עלה בידו להתחדש ולהיטהר ולהשתייך לאותו פך שמן טמון שאין בידם לחללו.

נספח- דרוש בענין מוסיף והולך ופוחת והולך

ט) בפלוגתת ב"ש וב"ה האם מוסיף והולך או פוחת והולך, צ"ב מהו שורש הנידון. ויש לפרש, דמישך שייך לענין הכללי שנחלקו ב"ש וב"ה האם שמים נבראו תחילה או ארץ, דבאופן דקאנטי הארה מלמעלה הוי פוחת והולך, דככל שבא לידי האדם הולך ונפחת ואינו כפי שהיה מתחילה, שאין האדם מצליח לשמור על הדבר בטהרתו הראשונית כפי שבא מהקב"ה, כפי שניכר במהלך ימי עולם שההארה הגלויה הלכה ופחתה. וזהו מצד נקודת הראשית של שורש הדברים, שהעולם אינו כפי שהיה ראוי, ואינו מתקיים בדין.

אמנם באופן שהארתו מתוך למטה, ע"י שמתגלה בתוך החושך והערפל כיצד יש בו באדם הארה פנימית, ד"ז ראשיתו מצער ואחריתו ישגא מאד, משום דדבר שפורץ ונובע מהאדם הולך ונעשה קנינו, ואזי מתעצם ובא, והזמן משיבוהו לרכוש זאת בעצמו, ונעשה בזה גוונים רבים⁴⁶ לפי השתנות הזמנים והמצבים באדם והתחדשות התקופות, וזהו סוד תורה שבע"פ שמתפתחת עם הזמן במהלך השנים והגלויות וכנודע.

ונראה דמבחינה היסטורית היה במאורעות החנוכה שני בחינות הללו. דודאי במבט מצד גילוי ה' בבריאה, פשוטו של דבר כב"ש, דעוצם הארת החנוכה הוא במעשה הנסים שהיו בימים הללו, וימי תחילת החנוכה קרובים טפי לנסים והוא באופן מעולה יותר, וככל שמתרחקים הולך ודועך.

וכשם שבסדר הימים ככל שקרובים למאורעות הנסים ראוי לחוג טפי, והולך ופוחת, כן ככל שהחשמונאים נתרחקו מטהרת הכוונה הראשונית של מתתיהו ובניו ועשו להם בית מלוכה, כך הלך ודעך אור החנוכה כלפי חוץ. וההשגחה הגלויה כבר פחות ניכרה, ותחת להיות ממלכת כהנים, הלך ונעשה צדוקי.

ובימי מלכות החשמונאים ועד חורבן המקדש, אזי באמת החג היה יותר על הנצחון וחניכת המקדש וכינון מלכות ישראל, ועיקרו בכ"ה שהוא היום שניצחו האויבים וחנכו המקדש, אמנם עם השנים והתגברות הצרות הלך ופחת משמעותו. וההארה השמימית שהיתה בחנוכה והתקוות שודאי תלו בה לגאולה שלמה, לא התממשו כלל, אלא הלכו הלוך ואחור. ולכא' איבדו את הגילוי הגדול הזה ולא היו ראויים לו.

אמנם במובן הפנימי מצד נפש האדם עצמו, ככל שעבר הזמן גבר אור תורה שבע"פ ונעשית התורה קנינם של ישראל, אשר מסרו נפשם עליה בתוך ההסתר, ד"ז אור שמתגבר והולך בתוך האדם, כפי שהיה בדורות התנאים⁴⁷.

⁴⁶ בתמורה ט"ו ב', "תנן התם [סוף סוטה] משמת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות, איש שהכל בו, ואמר רב יהודה אמר שמואל כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו, מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו. במתניתא תנא כל אשכולות שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר איש צרידה לא היה בהם שום דופי מכאן ואילך היה בהן שום דופי". ומבואר בכ"ד שחיו אלו בימי החנוכה.

והיינו, דבאופן הלימוד כנמסר מפי משה נתמעט, ומכאן ואילך החלו המחלוקות וכענין מתני' בחגיגה פ"ב והתורה נשכחה, ומאידך דרך ריבוי החכמים וריבוי הדעות נעשית תורה שבע"פ כאבוקה, וכענין האור מתוך החושך וכנודע.

והוא כענין פלוגתת ב"ש וב"ה האם מברכים בורא מאור האש או בורא מאורי האש וכמו שהאריכו בספרים (עי' של"ה) שמבטא את שורש ענין ב"ש וב"ה, משום דהרבה גוונים לה לאש, ומאידך בשורשו הוא גוון אחד. והוא ענין אמת מארץ תצמח שנתקיים ע"י ב"ה, דאע"פ דהאופן המקורי נתמעט, אולם האופן של גווני האש וריבוי התפשטותה נתרבה החל מאותו תקופה של ימי החנוכה, שהיו מפנה גדול בענין זה.

⁴⁷ ומאחר שאלו דברים שמתבקש לאומרם, חיפשתי בספרים ומצאתי בעז"ה שדברים קרובים לזה באו בס' סידורו של שבת (ח"ב דרוש ד' פ"א) להרב בעל באר מים חיים.

"...וע"כ אנו אומרים הלל שלם בכל ימי חנוכה משא"כ בפסח, כי בפסח לפי שהתרבות האורה לא היתה אלא בלילה הראשונה מה שהי' נצרך אל החוזה יד, ואח"כ חזר הדבר לקדמותו לכניסת המוחין כסדר, לכן אין אומרים הלל שלם כי אם ביום הראשון כידוע לכל. אבל בחנוכה שהאורה היה מצד שלימות ישראל שגרמו להאיר עליהן בנסי המקום, כי כל יום ויום שוין באורן לומר בכולם הלל שלם.

וזה הוא הטעם של בית הלל שסבר מוסיף והולך, כדרך סדרי הדורות והמוחין שהולכין ומתרבין בכל עת יותר, כי לא היו צריכים אז להשתנות המוחין כנאמר. ואך בית שמאי ידוע ששורשו משורש הדינים והגבורות, הוא סבר

וזה סוד מוסיף והולך שחידשו ב"ה מצד הגילוי מלמטה למעלה, שאין מתחילים בהארה רבה, אלא בנקודה קטנה שמתוך היאחזות בקרבנו נעשית קניינו. וזה יותר מתבטא בנס השמן שנעשה עיקר יותר במהלך הדורות, ובו בודאי ניכר המוסיף והולך כבר מעיקרא, וכאשר דולק ביום השמיני הוא עוצם הנס טפי מהיום הראשון.

בין פרי החג למעלין בקודש

(י) וזה ענין הדמיון לפרי החג שפוחתין והולכין⁴⁸, והיינו דעוצמת החגיגה הולך ופוחתת עם הזמן. ומאיך נעשית פנימית יותר וכענין שמיני עצרת שכבר אין חוגגים בו בסוכה ולולב אלא בהקב"ה בעצמו⁴⁹.

ומעלין בקודש הוא בנקודה פנימית, והיינו משום דשמן ענינו זכות וטוהר של קדושה, וקדושה כיון שחלה על דבר לעולם אינה יכול לפקוע וזה דבר עקרוני בה, דא"א להורידו, ולכן א"א לשנותו אלא למעליותא, וה"נ באדם ככל שרוכש וקונה בתוכו בעצם מהותו, אינו יכול להיפקע, ואינו אלא מוסיף, וכידוע שכן הוא לאורך ההיסטוריה דהנקודה הפנימית שבישראל מזדככת והולכת, ולעולם א"א ליטול את מה שרכשו.

ויש בזה סוד במהלך התקופות. דהנה מבואר בחז"ל דרך בחורבן נקבע עיקר כב"ה ונפסקה הלכה כמותם ביבנה. וזה ענינם של ב"ה.

והיינו, שבהתחלה נהגו רבים בחנוכה כב"ש, שכמדומה זהו הפשטות הטבעית להפחית נרות ככל שמתרחקים מתחילת החג, ואף חגגו יותר את הנצחון, אולם דוקא בגלות נקבע כב"ה והעמידו במרכז טפי את נס השמן שענינו טפי בעומק הדברים, שיש כאן בחינת מוסיף והולך שהולכים הדברים ונרכשים בתוכנו, עד שזאת חנוכה כבר נחשב ליום הגדול שבחנוכה. ודו"ק.

וידוע שחנוכה הוא חג ח' ימים במקביל לסוכות⁵⁰. אמנם אלו ניגודים משלימים. דבסוכות במקום מסויים הוא באופן של פוחת והולך מצד החיצוניות, שענינו חגיגת השפע שניתן ויש לזה קץ ותכלה,

שגם אז לא היו ישראל ראויין ליגאל מצד הדין, גם שם היה ברב חסד אלוהיו צריכין לחזק יד, לכן נעשו כמו בפסח וע"כ פוחת והולך, כי בתחילה נתגדל האורה ואח"כ נתמעט כנ"ל. ואך אנו סוברין כבית הלל ולכן אין פוחתין את ההלל וגומרין אותו כל שמונת הימים.

והיינו, דחנוכה הוא הזמן שכבר לא היה הנהגה גלוייה כזמן יציא"מ שאזי נאמר 'ונפלנו אני ועמך', וד"ז התקיים בתקופת הנבואה שהיה בתוכנו גילוי ברור של היות ה' בקרבנו, ואילו לאחר מכן לא היה ארון וכהן משוח בשמן הקודש, וציץ וחצוצרות להריע על אויבינו בשם ה', ואש ה' היורדת לקבל הקרבנות, אולם ישראל מצד עצמם התחזקו כנגד הבאים עליהם להחזיק ביהדותם ולהעמידה, וזהו הגילוי של חנוכה, כיצד היהדות היא דבר עצמי הקיימת בנו ללא ניתוק.

ודבר זה נוצר בבית שני במסירות הנפש של החשמונאים, ולכן ד"ז אינו מתמעט והולך עם הזמן כאשר ההשפעה מלמעלה נגמרת, אלא מתעצם ומוסיף, מאחר שהוא גילוי הארת כנסת ישראל בעצמותה שיוצאת יותר ויותר אל הפועל, אשר עתה אינה רק מושפעת מלמעלה, אלא עומדת על רגליה שלה לקיים התורה והמצוות.

⁴⁸ ועוד אמרו דב"ש כנגד הימים הנכנסים וב"ה כנגד הימים היוצאים. ויתכן לפרש ענין הסברות בזה, דאם המרכז זהו מלמעלה למטה, דהיינו הארת החג בעצמה שזכינו לה מן השמים לח' ימים של נסים וחידוש המקדש, נמצאים עם הפנים לעבר מה שנשאר, וכל יום חולף החג ומתמעט. ואם הפנים לעבר האדם שהחג מאיר בקרבו, הרי הוא בא מלמטה למעלה, דכל יום מתווסף הדבר בקרבו, ויום האחרון הוא השלימות.

⁴⁹ וכמשל שבעת ימי המשתה שאינם אלא הבסיס לבנין פנימי ביניהם, שנעשה אמיתי יותר דוקא כשחולפים הימים, וככל שחולף הזמן לא נשארים לצדם אלא השייכים ממש. (וכבר פי' העכו"ם אינם שייכים אלא לחיצוניות של עוצמת החגיגה, ואינם המחותנים האמיתיים, ולכן נדמו לזה שד"ז תמיד פוחת והולך).

⁵⁰ וכבר הביאו שנזכר בס' חשמונאים שנתקן כהשלמה לו. והאריך בזה בשפ"א. וע"ע בתוס' תענית כ"ח ב', "לא דמי לחנוכה וסוכות דחנוכה דינא הוא לגמור הלל, דכל הח' ימים היה הנס מתגדל והיה כל חד וחד יום טוב, וכן בסוכות כל יומא ויומא הוי י"ט לעצמו לפי שפרי החג מתמעטין והולכין, אבל פסח אינו משתנה לא מקרבנות ולא מיום טוב לכן אין גומרים בו ההלל אלא יום הראשון".

כשם שכל השפע שהיה בימי שלמה לבסוף נפחת. אולם חנוכה כנגדו בבחינת האור המתגלה בתוך חושך הגלות, באופן של פנימיות שמתעכלת באדם ומוסיף והולך מיום ליום, והוא דבר שמשביח ואין לו קץ.

והיינו, דפסח הוא לחוג על קרבן פסח שבעת ימים, ועיקרו היום הראשון, ושבעת ימים שלאחריו נטפלים לו כדמשמע במקראות וכמו שהאריכו בזה. ואילו סוכות אינו חג על היום הראשון שמטפיל ז' ימים, אלא אלו הם שבעת ימי שמחה בעצמם. וה"נ חנוכה, שאלו ימי שמחה בעצמם.

ובהכי עדיף חנוכה שהוא כבר התכלית שלאחר הסוכות, דמצד הפנימיות מתעצם והולך, והמרחק מההתחלה הוא סיבה לריבוי ולא להפך, והבן.